

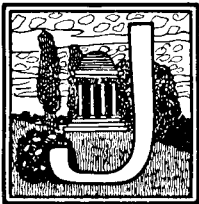
ERDÉLY

HONISMERTETŐ FOLYÓIRAT.

KIADJA AZ ERDÉLYI KÁRPÁT-EGYESÜLET.

Hegyeink királya¹.

Irta: Szalay Béla dr.

Jelenleg minden iskolás gyermek tudja, hogy havasaink fejedelme, legmagasabb csúcsa az erdélyi Kárpátoknak, de meg az egész román királyságnak is a Negoj. Két birodalma is van szegénynek, de azért még nem bírta annyira vinni, hogy nevét tisztességesen leírni megtanultuk volna. Nem „Nyegoj“ ő, az istenadta, ahogy rendesen írják, mert a román paraszt, aki pedig megbízható e téren, sohasem így ejti ki, s csak a románul rosszul halló magyar fül képzeletének. „Negoj“ az ő tisztességes neve magyarul, és Negoiu románul. Hogy csakugyan ez a helyesírás az egyedül megengedhető, azt a szómagyarázat bizonyítja.

A Negoj egyike azon sziklatetőeknek, melyeknek keresztelőjét nem hazánkban, hanem Romániában ülték. Volt és van ugyan hazai neve is, (Szkoréi csúcs = Vêrfu Scoreiului), de e jó név alig ismeretes. Etimologiai és más tekintetéből is fontos tudni valamennyi határszéli oromról, hogy tőlünk, vagy a déli szomszédtól kapták-e nevüket? E szerint sok csúcsnak két neve is van. Ezekről az érdekes dolgokról azonban máskor.

Elég az hozzá, hogy volt egyszer, úgy vagy 600 év előtt, de bizonyosan régebben mint 200 év előtt² Oláhországban, a Topolog folyó vidékén, Salatrucul község táján egy tehetősebb román gazda, kit Negoj-nak hívtak. Sok barma, juha lehetett, melyeknek nem volt elegendő az amugy is más nyájak által ellepett havasok aljának a területe, ezért felhajtotta őket a Topolog völgyének oldalain egészen addig, hol ez két részre oszlik, a Szkára völgyére (Izvoru Scarei) és a Negojéra, mely utóbbinak akkor még neve nem volt. A hegyoldalakon jó legelőt talált, s e völgyet, mely biztos menedéket nyújtott a török, az az besenyő portyázók ellen is, számos éven át birtokolta, amely ennek alapján román szokás szerint róla kapta nevét (Izvoru Negoiului.) Itt, a fenyők feletti legközelebbi füves oldalain a völgynek, ezen a vidéken gyökerezik a Negoj név. Később mind feljebb haladtak a nyájak, egészen a szikla régióba, amelynek legmagasabb csúcsát a „Negoj völgy feletti csúcsnak“ majd rövidítve Negoj-csúcsnak (Vêrfu la Negoiu) nevezték az oláh-

¹ Az ebben a tanulmányban felemlített művek szinte mind a nagyszombati Bruckenthal-könyvtár tulajdonai.

² Erre t. i. adataink vannak. Lásd a 157 éves Luchsenstein-féle térképet, melyről kuriózumként megjegyzem, hogy hegyi helynevei jobbak, mint legújabb térképeinké!

szágiak, és csak sokkal, sokkal később lett e név nálunk is ismeretes, amint azt majd látni fogjuk.

E vázolt módja a Negojcsúcs neve keletkezésének egyuttal általános szokása a román parasztnak akkor, midőn csúcsokat, — melyekkel különben nem sokat törődik — akar megnevezni, azaz mindig először a völgy kap nevet (túlnyomólag személynevek, néha növények, állatok stb. nevei is), s a kúpokat szükségből csak úgy szokta említeni, hogy „az X. völgy fölötti orom.“

Nevezetes törvénye ez a román nevű havasi terminológiának, amelynek nem ismerése etimologikus kutatásoknál megbocsáthatatlan tévedésekre adhat alkalmat. Ezt beható kutatásaim a Fogarasi-havasok északi oldalán feltétlenül beigazolták. Sajátságos véletlen, hogy ugyanazon időben a Fogarasi és Paring-havasok déli oldalain E. de Martonne, egyetemi tanár, francia geologus teljesen hasonló természetű kutatásokat végzett s tőlem függetlenül ugyanazon végeredményekre jutott.

A legrégebb térképeken (XVIII. század) a „Negoy“ név nem az országhatárra, hanem jóval lejjebb, a Negoj-völgy helyére van írva, jeléül annak, hogy nem a csúcsot, melylyel akkor még senki sem törődött, hanem csak az alsó völgy oldalait, a havast illeti meg e név.

Sőt a szkoréi és szeratai parasztok, kiknek legelői szomszédosak a Negoj vidékével, s kik ennél fogva e területet a legjobban ismerik, arra a kérdésre, hogy melyik a Negoj, még manap is így felelnek: Az nem látszik, mert odább van Romániában! E parasztok őseiktől mindig úgy hallották, hogy a Negoj területe csakis Romániára terjed ki. Mindez bizonyítja, hogy Negoj alatt eretileg nem csúcs, hanem legelőterület értendő és hogy a csúcs csak utólag, főleg az erdélyi turista urak kedvéért kapott nevet. A „Negoj“ név tehát nem a csúcs, hanem a *völgy* tulajdonságait személyesíti. Hunfalvi is személynevet lát a Negoiban, de abban a tévedésben van, hogy ez erdélyi, és szláv eredetű. (Lásd dr. Darvai Móric cikkét, 1890. Századok 171. old.) Ez utóbbi feltevésre nincs szükség, mert a Negoj aránylag újabb név.

Hogy a Negoj etimológiájával végezzünk, megemlítem, hogy Br. Bedeus¹ a niv, nig tövet látja benne (nivis latinul hó), s így értelme szerinte „hócsúcs“ volna, s igen régi név. Ki kell e helyen azonban jelentenem, hogy az antik korból Erdélyben egyetlen magas *szikla* csúcsnak a neve sem maradhatott ránk, abból az egyszerű okból, mivel ezek teljesen járhatatlanok voltak akkor, s így nem is forgott fenn ok arra, hogy nevekkal tiszteljék meg őket. Éppen a Negoj mellett *soha* havasi ösvények nem vezettek a kopár szírtek miatt. Hazai vonatkozású régi latin és görög hegynevek nem egyes kúpokra, hanem egész hegyláncokra vonatkoznak. (Serrorum montes, λαρπατικός όρος, Mons Caucasi, Scythica juga etc.)

Ellene kell mondanom Bedeus báró felfogásának más okokból is. A román paraszt olyan *szikla* csúcsot, melyre juhái nem mászhatnak fel, csak arról nevez el, ki a nyakát kitörte rajta; különben mindig a juhgazdaság irányítja az elnevezéseket. Ez is fontos szabály, melynek létezéséről mindenki meggyőződhetik, ki a helyszínén, a havasokon végzi vizsgálódásait. Eddigél a hivatalos etimologia ugyanazon módszerrel igyekezett levezetni a csúcsok neveit, mint a régi községi és folyamneveket. Hangsúlyoznom kell, hogy e módszer akkor, midőn román nevű magas csúcsokról van szó, teljesen hibás. Ez az oka, hogy dr. Emil Fischer a régi módszerrel sok hibás eredményhez jutott (Jahrb. d. S. K. V. 19. old.) A követendő utat, bár itt csak vázlatosan, megmutattuk.

Negoj (vidékenként Neagoj) egy igen elterjedt román nemzetség ismert neve, és miután a hegyrésznevek túlnyomó százaléka családnév, így tehát semmi okunk sem lehet benne mást, mint családnévet látni. Felmerült az a

¹ Gustav Baron Bedeus: Ortsnamendeutung. 1906. N.-Szeben 12 old.

nézet is¹, hogy e név tulajdonosa maga nagyságos Negoj János vajda lett volna (1511—1522), kinek tiszteletére a zergevadászat (?) révén nyerte volna e szírt a nevét. De ez is felette valószínűtlen. Igaz ugyan, hogy *ma* a zerge igen divatos és nemes vad, de nem így lehetett az 400 év előtt. A hegyi sportot akkor egyáltalán nem ismerték, de sőt bolondnak tartották volna, ki a félelmes sziklák közé mászik; lent, a havasok aljában, az őserdőkben, hová lovakon indultak, bőven kaptak medvét, vaddisznót, tavi bölényt, szarvast is még akkor, — ugyan minek erőltette volna meg magát egy fejedelem az akkor annyira szokatlan hegymászással, ösvények nélkül; minek éjszakázott volna a sziklák közt? Talán egy kecske-féle állatért? Mi ez a szarvashoz, medvéhez, bölényhez képest? De meg ha zergét akart is volna löni, azért sem kellett volna magasra másznia, a fenyőnél kapott volna eleget; akkor a zergéknek még nem volt okuk az emberek elől a legvadabb sziklákra menekülni. Szóval Negoj vajdának semmi oka sem volt a Negoj csúcsot megmászni, de száz oka lehetett azt elkerülni. „Negoj“ különben még több más havas neve is. pl. a Pietrosz táján. Ide el nem juthatott Negoj vajda. Sok nagyon régi vadászat leírását ismerjük, ezek közül azonban egy sem folyik le az erdők felett! Jellemző máskülönben, hogy Reissenberger nem 1511-ben, hanem 1841-ben, a havasok alatti falvak egyikében sem akadt olyan parasztra, ki elmerte volna őt kísérsni a Negoj sziklaszirteire!

Sajátságos világot vet a román hegyvidéki parasztgondolkozás módjára még a következő vonás is: Veres torony és Breáza közé vagy 40 óriás havas esik; e területen minden létező helynevet összeírtam (vagy 4—5000), de egyetlen egyre sem akadtam, mely valamely híres, magas állású egyén nevéhez kapcsolódnék. Thököly, püspökök, grófok látogatták a havasokat, de róluk a nép semmit el nem nevezett. Fentartotta e megtiszteltetést a magához hasonlók számára².

Csak mellékesen említem, hogy a Negoj családnév töve a latin *naevus* (= anyajegy; románban = *neg, neag*)³ s így Negoj annyi mint Bibircsós. Analogiáját megtaláljuk a latin Ciceróban, amely egyértelmű. Cicer = bors, bibircs). Havasaink fejedelme tehát végső elemzésben nem egyéb mint: A bibircsós arcu juhós gazda csúcsa! — Ezt a kis tréfát csak azért hoztam elő, mert némelyek szerint a Negoj, a bibircs (*naevus* = *neag*) töre vonatkoztatva annyit jelentene, hogy: Bibircsós, rücskös csúcs! E felfogásnak ismét az a hibája, hogy a csúcs nevét *a priori*, önmagából akarja levezetni, elfelejtvén, hogy alatta hasonlónevű völgy is van, s arra nincs eset, hogy a román paraszt először keresztelt volna el egy félelmes *szikla* csúcsot, s arról a völgyet! Nem a csúcsnak van völgye szerinte, hanem a völgynek van csúcsa.

II.

Ejnye, ejnye, most veszem csak észre, mennyire belemelegedtem a szómagyarázatba, pedig voltaképen egészen más dologról óhajtók beszélni. Engedelmet kérek tehát a hosszas kitérésért. Kezdjük újból!

A mint említém a Negoj ma dicsőségesen uralkodik minden orom felett; tekintélye mint Erdély és Románia legmagasabban fekvő pontjáé el van végleg ismerve. Kevesen tudják azonban, hogy hivatalosan csak 66 év óta van ez így, az előtt pedig senki sem tudta, hogy melyik Erdély legmagasabb szirtje; a Negojt még csak névleg sem ismerte senki.

¹ Jahrbuch d. Siebg. Karp. V. 1892. 48. old. A. Berger: Aus dem Árpás-Thale über Curtea de Argis.

² Ily nevek a romániai oldalon: Drumu lui Negru Voda, Drumu lui Traian újabbkori csinálmányok, melyekről érdekesen emelte le a fátyolt A. Berger előbbi értekezésében 35—36 old.

³ Lásd Cihác nagy etimológiai szótárát.

Nem lesz érdektelen vizsgálat tárgyává tenni, miként vélekedtek szűkebb hazánk legmagasabb ormáról régen s mikép fedezték fel az igazi uralkodó csúcst.

A mint ismeretes, 100 éve csak körülbelül, hogy a hegyi sport Svájcban megszületett, de igazi hódításokat ott is csak 50 év óta tesz. Annál kevésbbé meglepő, hogy hazánkban csak pár évtized óta járjuk a havasokat, azelőtt senkisémm törődött velük. Meglepő, ha régi földrajzi munkákat végiglapozunk; 19/20 része a földrajznak történelem, azután jó csekély topográfiai rész a síkságról, városokról, falvakról, az ország hegyeivel azonban 2—3 kötetes geográfiai munkák is 1—2 sorban végeznek. Látszik, hogy semmi érzék nincs a hegyek iránt, melyeket borzalmasaknak, veszedelmeseknek, igen csúfaknak, járhatatlanoknak írnak le általánosságban; sok mende-monda kering zordon-ságukról.

Érthető tehát, hogy részletkérdésekről még kevésbé kapunk felvilágosítást. Hogy melyik a csúcok csúcsa, avval még 150 év előtt aligha törődött valaki. Benkő József 1778-ban kiadott „Transylvaniájában“ a legmagasabb tető kérdését még nem vette fel. Általában a magyar írók sokkal több vonzalmat éreztek mindig történelmi tárgyú művek írására, semmint földrajziakéra. Ez az oka, hogy Erdély földrajzának régi irodalma nagyobb részt idegen (osztrák, porosz, francia, angol, olasz) és természetesen erdélyi német írók dolgozataiból ismeretes; ez utóbbiak a hegyek mellett lakván, elsősorban érdeklődhetek irántuk.

Miután a fogarasi hegység irodalmának történetéről irandó tanulmányomban mindezen viszonyokra sokkal bővebben fogok kiterjeszkedni, e helyen csak tárgyam fejtegetésére szorítkozhatom.

III. BCU Cluj / Central University Library Cluj

100 év előtt általában 3 főnézet uralkodott; némelyek a Szurult tartották a legmagasabb csúcsnak¹, mások a Bucsecst, ismét mások a kerci havasok valamelyik szirtjét. A Negojra *Partsch*-on kívül senkisémm gondolt, nem is ismerték.

Erdély legmagasabb bérceinek legelső említését Kreckwitznél² olvassuk 1688-ból: „Erdélynek sok a havasa; ezek közül a legmagasabbak Fogaras váránál fekszenek; járhatatlanok és örökös hóval fedvék.“

Hasonlóképp nyilatkozik Ign. de Luca 1791-ben³: Fogaras mellett található a legmagasabb hegyek, melyek állandó hóval borítják.

Olah Miklós művéből⁴ 1763. csak annyit tudunk meg, hogy a leghatalmasabb emelkedések az ország déli határán keresendők. (Transylvania undequoque cincta est altissimis alpebus, ex ea maxima parte, qua a Transalpinis (Oláhország) secernitur.

A XVIII. század vége felé egymástán több természetbuvár (Fichtel, Heidendorf, Joh. Binder, Lerchenfeld, Sigerus stb.) látogatja meg a Szurul-tetőt, ez az oka, hogy e havas ismertté válik, s csakhamar mint a bércecs haza főcsúcsa kezd szerepelni.

A térképen a Szurul csak 2281 m. magasnak van ma feltüntetve, és így, miután egy egész csomó 2400 m.-nél, de sőt 2500 m.-nél magasabb csúcok fordul elő a Fogarasi-havasok láncában is, — méltán meglephet mindenkit,

¹ Lásd L. Reissenberger. Drei Bergriesen. — Verhandl. u. Mitteil. d. Siebg. NW. Vereines XXXVI. 1886. 27. old.

² Ausführliche Beschreibung des Fürst. Siebenbürgen 1688. Georg Kreckwitz, 39 old.

³ Geographisches Handbuch v. d. Österr. Staaten, 495. old.

⁴ Hungaria et Atila sive De Originibus . . . Hungariae, Editio Trattner, Caput XIV: de Transylvania 60. old. Nicol. Olahus.

hogyan jutott az aránylag alacsony Szurul ehhez a nagy megtiszteltetéshez? Tessék csak elpályázní Nagyszebenbe s a Bretter-sétányról, vagy még helyesebben a Poplakára vezető kocsitól kezdetről megtekinteni Erdély egyik legszebb panorámáját, a Fogarasi-havasok láncát: mindenki meggyőződik, hogy Szebenből látszólag a legmagasabb csúcs a Szurul (és nem a Negoj, a hogyan azt Joan Turcu¹ tévesen állítja) abból az egyszerű okból, hogy sokkal közelebb fekszik, mint a többi. A távlat hatásáról a régieknek kevés fogalmuk lehetett, hogy számításba nem vették.

Ezt a hatást a látszólagos magasságra könnyű kiszámítani elméletileg is. Nagyságára vonatkozólag érdekes tudni, hogy pl. a Csortea (Ciortea), mely 145 m.-rel magasabb a Szurulnál, és csak 3,8 km-rel van megette: Szebenből nézve e két csúcs egyforma magasnak tetszik, egyik szinte észrevétlenül megy át a másikba egymás mellett.

Szebenben nagyon sok ember fordult meg régen is, ez az oka, hogy az itteniek felfogását sok író magáévá tette.

A híres Mich. Conrad v. Heidendorf emlékirataiban² leírja kirándulását a Szurul csúcsára 1785-ben. Ez a legrégebb (Fichtelnek 1782-ben ismertett Szurul túrja után³) havasi turista *útleírás* a fogarasi hegyek irodalmában, s már ennél fogva is nevezetes. Aranka György ismertette is 1796-ban, Nagyszebenben megjelent folyóiratában⁴, a hol a Szurulról először olvasunk magyar műben, igaz, hogy Czuru név alatt. Heidendorf emlékiratai nem voltak a közönségnek szánva, s így Aranka nem is olvashatta azokat. A „Czuru,” rosszul hallott neve azonban elárulja a tényállást, hogy t. i. Aranka Heidendorf *szóbeli* közlései alapján írta ismertetését. — E kirándulásra még Kővári László is hivatkozik.⁵ — Megemlíti itt Heidendorf, hogy a Szurul a Kerci havasok közt a legmagasabb. — Nem a helyszínén, hanem egyébkor jöhetett csak erre az eredményre, mert a ki a csúcson áll, nagyon jól látja, hogy az igen közel délkeletre emelkedő Budislav kúpja magasabb a Szurulnál. — Ez utóbbit legelőször Josef v. Lerchenfeld nézte meg még 1797 előtt, s úgy találta, hogy 1078 párisi öllel⁶ fekszik magasabban, mint az alatta folyó Ölt tükre; a mellette levő Budislavot azonban 60—80 öllel még magasabbra becsülte.⁷

Annak ellenére, hogy ez adatokat később több író is átvette tőle, a nagy közönség nem vett róla tudomást, s a Szurul továbbra is mint a legmagasabb csúcs szerepel.

Joh. Binder 1804-ben valóságos tudományos expedíciót vezetett hegyünk tetejére, megmérte abszolút magasságát (1187, toise) és megállapította, hogy a Szurul egyike a legmagasabb csúcsoknak e hegyláncban.⁸ Kirándulását igen érdekesen írta le.

Annál meglepőbb, ha Galetti 1840-ben biztosít bennünket,⁹ hogy a Budislav csak 7029 láb, holott a Szurul 7319 láb magas.

¹ Escursiuni pe muntii . . . Fagarasului 1896. 128. old.

² „Mich. Conrad v. Heidendorf. Eine Selbstbiographie.“ Dr. Rud. Theil Archiv des V. f. Siebg. LK. XVIII. 1883. 117. old.

³ „Geschichte der Beschreibung . . . (des) . . . Säulenspath u. Sternspath . . . etc . . .“ Fichtel — Schriften der Berlinischen Ges. Naturforsch. Freunde III. 1782. 446. old.

⁴ A nyelvemelő Társaság munkáinak I. darabja: Egy erdélyi természeti jelenés a Feleki havas Pojána Drakuluj nevű csupján. 164—166. old.

⁵ Kővári László: Erdély földje ritkaságai. 45 old.

⁶ 1 öl = 6 láb; egy francia láb = 0,32484 méter; 1 bécsi láb = 0,31608 m.

⁷ Lásd Siebenbürgische Quartalschrift V. 1797: Zur Geographie Siebenbürgens. Szerző nincs. 84. old.

⁸ Siebenbürgische Provinzial Blätter I. 7805. 173 old: Reise auf den Surul.“

⁹ Lásd Galetti's Weltkunde 1840. IX. kiadás, és A. Kurztól: Chorographische Skizzen. Blätter f. Geist. Gemüt u. Vaterlandskunde, VI. 1842. 355. old.

A Fogarasi-havasok irodalma, még a legújabbnak jórésze is, nem egyéb, mint hibák, nagyítások és hihetetlen tévedések olyan halmaza, a milyenre más hegyek irodalmában sehol sem akadhatunk. Bizonyos, hogy a Himalaját vagy New-Seeland glecsereit sokkal hivebben írták már le, mint legszebb hegy-láncunkat. E mulatságos hibák közé tartozik a következő is:

F. S. Beudant mineralógus 1818-ban közhírré teszi,¹ hogy a Szurul a Tátra-hegycsoporthoz tartozik! és 9318 rajnai láb magas! (közel 3000 m.) Ha tisztelt olvasóim közül valaki még ezzel az eredménnyel sem volna megelégedve, azt sietek megnyugtanni, hogy Beudant úr még egy másik 9318 láb magas hegyet is ismer Erdélyben, és ez a . . . Büdös!

Dove szintén 9261 lábnyira emeli fel a Szurult.²

Szintén nagy túlzásba esik állítólag Ign. Lenk, midőn hegyünket 8508. lábnyinak mondja.³

Ehhez megjegyzi, A. Kurz (354. old.), hogy miután szerinte az örökös hó határa 8400 láb, e szerint a Szurulnak ezen határ fölé kellene már esnie, a mi egyáltalában nem áll.

Kutatásaim szerint ez a legrégebb megemlítése (1842.) az örökös hó határának a Fogarasi-havasokban, s így ez az adat hegyeink jegesi irodalmának történetébe is belevág.

Megemlítődjék még Ad. Jos. Krickel⁴ is, ki 1830-ban Feleken a legmagasabb csúcs után tudakozódván azt a választ kapta, hogy az a Szurul, az után pedig a kúpok így sorakozódnak nagyság szerint: „Der Vurful, — Plyeschy, — Obursche, — Avriscelu, — Helymik, — Popologuly.“ Ezek mind 4000—6000 láb magasak volnának. Itt ismét egy bolondgombával állunk szemközt. Ily csúcs nevek t. i. egy térképen sincsenek. Hogy a szerző e megfajthetetlen szavakhoz miként jutott, örök titok maradt volna, ha véletlenül kezembe nem akad egy másik mű⁵, melyben felvannak sorolva a Szeben-székhez tartozó országhatár menti csúcsok stb. nevei sorban keletről kezdve ilyképen:

1. Wurful Pliesche (helyesen „Vêrful-pliesii“; a mai Scarisóra, Felek felett).

2. „Obursche Avrikelui cselui mik“ (a. m. a kis Avrizzel völgy teteje).

3. „Obursche Topologul“ azaz a Topolog völgy teteje stb.

Hogy mikép jutott Krickel az ő rosz idézeteihez, micsoda félreértés folytán tett meg minden egyes szót külön csúcscsá — nehéz megérteni —; annyi azonban bizonyos, hogy az idézettek csak alárendelt magaslatok. Úgy látszik azon egyén, kit Krickel megkérdezett, maga sem ismerte a magas csúcsokat, s a Quartalschriftből vett idézettel le akarta rázni nyakáról a kíváncsi idegent. Gondolta magában: Neki jó lesz ez is!

A Szurul igen nagy magasságáról annyira megörögzöttek voltak a nézetek, hogy e balhít még 1868-ban is, tehát 26 évvel a hadsereg végleges, pontos meghatározásai után, szószólóra akadt egy angol tudós személyében. Charles Boner azt mondja: „A Szurul (szlávul annyit jelent, hogy *a nagy*) egyike Erdély legmagasabb csúcsainak, közel 8000 láb magas.“ Sietünk különben kiigazítani, hogy „Surul“ románul és szlávul nem a nagyság fogal-

¹ Mineral. u. geognost. Reise durch Ungarn. 29—32 old.

² Lásd Ad. Seuner: Zutammenstellung der . . . in . . . Siebgen g. Höhenmessungen. Jahrb. der K. K. geolog. Reichsanstalt in Wien. 1854. 59. old.

³ Lásd A. Kurz fennebb említett művét 354 old. Megjegyzem, hogy ezt az adatot hiába kerestem Ign. Lenk v. Treuenfeld művében (Siebenbürgens geographisches etc. Lexicon 1839.) *Surul* cím alatt IV. köt. 230 old., csak az áll, hogy 1078 öllel magasabb az Oltnál.

⁴ Fussreise durch den grössten Theil d. Österr. Staaten 1830. 66—67 old.

⁵ Siebenbürgische Quartalschrift, VI, 1798, 35. old. Verzeichniss der südlichen Grenzgebirge . . . des Hermanstädter Bezirkes. Szerző nincs kitéve.

⁶ Siebenbürgen, Land u. Leute. 171. old.

mát fejezi ki, hanem azt jelenti: „A szürke“. Egy lónak a neve ez, mely igen régen elpusztulván az oláhországi „Surul“ völgyben, annak nevet adott. Igen sok analogia igazolja e föltevést. (Paren Calului a Nagy-Ucsa völgyben, Piatra vacii a Nagy-Árpásban stb.) Hogy nem a *Serrorum montes* származéka, azt más helyen részletesen fogom ismertetni.

Még a legújabb időben is azt írja a híres F. Pax¹, hogy neki úgy tetszik, a Szurulnak magasabbnak kell lennie, mint a hivatalos kóta.

Ideje azonban, hogy óriásunktól búcsúzzunk!

IV.

Egy névtelen már 1797-ben kiemelte², hogy a Szurul nem a legmagasabb kúp, mert Lerchenfeld József mérései szerint a Budiszláv 60—80 öllel magasabb. Ezen igen régi adatokra támaszkodva ismételtén tartották ez utóbbit is Erdély legmagasabb ormának. Így említi 1801-ben Joh. Mich. Ballmann³: „A Szurul egyike a határszéli hegylánc legnagyobb hegyeinek, mely Szebenből a szemlélő elé tárul; 1078 toise-zal fekszik magasabban, mint az alatta elterülő Olt. Azonban a Budiszlav 60—80 toise-zal őt is túlszárnyalja.“

Christ. C. Andrä sem nevez meg művében⁴ nagyobb csúcsot, mint az Oltnál 1140 toise-zal magasabb Budiszlavot.

M. Demian 1809-ben⁵ és J. A. Demian is 1804-ben⁶ szóról-szóra átvették Ballmann szavait.

Sokkal határozottabban beszél azonban Dr. Seiz⁷, ki a Budiszlavot 6890 láb magasnak, s az egész hegylánc uralkodó csúcsának tudja.

Az előbbiekhöz sorakozik végre Aszalay de Szendrő József térképe⁸, a mely a Budiszlavot, mint a legmagasabb csúcsot 1488 bécsi öl magasnak (2670 m.), és a Szurult 1418-nak tünteti fel.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

V.

A mint láttuk, a Szurul és Budiszláv-párt (hogy így fejezzem ki magam) Szebenből tekintették csak a havasokat s optikai csalódás áldozatai voltak. Az Olt mentén a havasok aljában nem tették meg az utat Fogaras felé, mert különben tévedésüket hamar észrevették volna. A ki ez úton ma a vonaton végigrobog, bámulni fog az igen magas csúcsok nagy számán, melyek változatos alakban tolokodnak szemünk elé, a léleknek nagy gyönyörűségére. Főleg az egész hegylánc középpontján, Kerc-Árpás vidékén csodálatosan nagy-szerű e látvány. A Szurul, mint távoli ötödrangú, emelkedés int már csak felénk, s figyelmünket főleg a kerci óriások kötik le. Ez az oka, hogy a mai Fogarasvármegye régi ismerői (főleg vadászok) általában a Kerci havasokat tartották nem csak a fogarasi hegylánc, hanem egész Erdély legmagasabb csúcsainak is⁹, hogy az Olt mentén haladva jól látszik, hogy a Vénatórea, a Kerci havasok királya, az egész hegylánc felett is uralkodik. Ez úgy is van látszólag.

¹ Grundrisse der Pflanzenverbreitung in den Karpathen 1898. 90 old.

² Sieb. Quartalschrift V. 1797. „Zur Geographie Siebenbürgens“ 84. old.

³ Statistische Landeskunde Siebenbürgens, 7—8 old.

⁴ Neueste geogr. stat. Beschreibung d. Kaiserthums Österreich. 1813. 47. old.

⁵ Tableau géog. et pol. de la Hongrie; II. köt. 388 old.

⁶ Darstellung der Österr. Monar. II. köt. Siebenbürgen.

⁷ Geogr. Lexicon 1829. Pesth. Lásd még: A. Kurz, „Chorograph. Skizzen“, Blätter f. Geist. Gem. u. Vaterlandskunde VI. 1842. 354. old.

⁸ Mappa generalis Hungariae 1830—1840. Vienna.

⁹ Escursiuni pe muntii Făgăraşului 1896. 128 old.

Paul v. Partsch, a kitűnő megfigyelő, is említi¹ kéziratosa művében, hogy midőn Fogarasra járt, a Kercesorai havasokat nevezték meg neki, mint az egész hegységben a legmagasabbakat. Partsch úti jegyzetei sok érdekességet tartalmaznak. A Szurulról (august. 4.) megemlíti, hogy igen nagy csúcs, de nem a legnagyobb. Tervbe is vette megmászását, de úgylátszik abba maradt. Augusztus 6-án újból írja, hogy Felektől Fogarasig utazván számos csúcsot lát, melyek a Szurulnál sokkal magasabbak, sőt valószínűleg az Ünökönél is. Augusztus 6-án Fogarasra van; innen főleg két csúcs tűnik fel az által, hogy a többiek fölé emelkedik. Sajnos, körülményesebben nem terjeszkedik ki e két csúcsra, de saját megfigyeléseim alapján valószínűleg az Urleát és a Galasescut (2475 m.) érthette.

A kerci havasokról különben J. J. H. Czikann és F. Gräffer is írnak² 1836-ban, hogy Erdélyben a legmagasabbak, melyeknek legfelső csúcsai örökös hóval vannak fedve. Mint igen magas csúcsokat következőket sorolja még fel Liechtenstern (lásd később) nyomán: Urnöekőe (az Ünökő), Budislav, Surul.

Még részletesebb adatokat olvasunk P. Karl v. Bruckenthal 1790. körül írt kéziratosa művében³, mely szerint „das Kerzergebirg“ a legmagasabb Erdély valamennyi hegye közt; ennek mindig hóval fedett csúcsairól még a nyári meleg nap sem képes a havat leolvasztani. Érdekes tudni, hogy a még régebb földrajzírók nagyrésze, mindegyik saját elődének adataira támaszkodva egyhangúlag erősítik, hogy havasaink teteje örökös hótól fehérlik. Ennyit a kerci hegyekről.

VI.

Ha az 1750. és 1840. évek közé eső hazai földrajzi irodalmat átböngésszük, arra az eredményre jutunk, hogy a „Negoy előtti időkben“ az írók túlnyomó száma, nem az eddig ismertetett csúcsokat, hanem tulajdonképpen a Bucsecst tartotta és tarthatta legtöbb joggal Erdély uralkodó csúcsának. A Bucsecs igen közel fekszik egy nagy városhoz, Brassóhoz, (éppúgy mint a Szurul Szebenhez), s ez az oka, hogy magasságát oly hamar megmérték. Látható, hogy hegyeink történetére mily nagy befolyással voltak a közeli nagyobb városok.

Az erdélyi 2500 m.-nél magasabb csúcsok közül a Bucsecs az első, melyet megmásztak s megmérték.

Luk. Jos. Marienburg⁴ 1803-ban a Bucsecst 8154 láb magasnak állítja s hozzá teszi „és így nem egészen bizonyos az, hogy csakugyan a Kerci-havasok Erdély legmagasabb hegyei.“

Ugyancsak e szerző 1813-ban azt írja⁵: „Erdély legnagyobb havasát még nem ismerjük; a legtekintélyesebbek közé tartozik a Surul 7122, Retyezát 7800, Bucsecs 8100 láb magasságával.“

Szóról-szóra ugyanezt állítja J. H. Benigni is⁶ 1837-ben.

Jos. Marx Liechtenstern (v. Link) már határozottabban nyilatkozik⁷: „Legmagasabb hegyek Erdélyben: Bucsecs 8160 láb, Retyezát 7980, Ünökő 7392, Budislav 6888, Surul 6468.“

¹ Reiseskizzen, aus Siebenbürgen 1826. kézirat.

² Österr. National Encyclopädie. 1836. V. köt. 33 old.

³ Staatsverfassung des Grossfürst. Siebenbürgen. II. fejezet. Kézirat, kemény kötés, $\frac{1}{4}$ form.

⁴ Zeitschrift von und für Ungarn IV. köt. 1803. 159. old. „Etwas zur Berichtigung geogr. Schriften üb. Siebenbürgen.“

⁵ Geographie des Grossfürst. Siebenbürgen 20. old.

⁶ Handbuch der Stat. u. Geogr. v. Sieben. 1837. I. köt. 3. old.

⁷ Handbuch d. neuesten Geogr. d. Österr. Kaiserstaates. 1817. 1492. old.

W. C. W. Blumenbach is¹ 8160 láb magasnak mondja a Bucsecs t s valamennyi egyéb csúcsnál magasabbnak. A Budislav szerinte alacsonyabb, mint a Szurul.

Az Erdélyben végzett sok önálló kutatásairól Joh. Grimm² 1833-ban azt írja, miután a Fogarasi-havasokat (melyeket „Kertzer Grenzgebirge-nek nevez) megemlítette: „A „Butsest“ tán Erdély legmagasabb csúcsa, amely összefügg a már Oláhországban fekvő Karaimán kupjával, amely utóbbi kissé még magasabb.“

Ez utóbbiban téved.

1842-ben, midőn a Negoj magassága beavatottak előtt már ismeretes volt, jelent meg J. G. Fr. Cannabich³ munkája, melyben elavult adatok nyomán olvasható: Erdély magas csúcsai közé tartozik a Budislav (6800), Surul (7000) és a Buzesd (= Bucsecs) mely 8385 bécsi lábnyira emelkedik s Erdély leg-első csúcsa.“

1851-ben, már alaposan elkésve, utána sántikál az előbbieknél Julián Chownitz⁴, a ki így ír: „A legnagyobb csúcsok Erdélyben a Bucsecs, azután a „Surul“ és a Retyezát“. Hogy a nagy közönség, amint látható, még 1851-ben sem vett tudomást a Negojról, abban leli magyarázatát, hogy a katonai térképek még nem igen voltak forgalomban.

VII.

A mint láttuk, a *Retyezátot* szinte mindig a Bucsecsessel együtt, mint alacsonyabbat, emlegetik a szerzők. Ez az oka, hogy mint magasság tekintetében vezető szerepet játszó csúcsot csak egy író említi fel: „Jos. Leonhard⁵ szerint a Retyezát körülbelől 1360 erdélyi öl a tenger felett; azután következik a Bucsecs 1300 öl, Surul 1190.“

A Nagy-Árpás havas elsőrangú magasságáról is csak egy mű számol be: Ad. Jos. Krickel meséli⁶, hogy midőn Fogarasban megkérdezte, melyek a legmagasabb csúcsok, felsorolták előtte a következőket: „Az 5400 lábnyi „Árvissel leita“, (értsd a mai Scara és Lajta csúcsokat), Puha, az *Árpás* egy tóval és a Girdoman, melyeket még egy földrajz sem ismer; legnagyobb részüket nyáron is hó fedi.“

Ezek közül azonban csak az Árpás igazán magas (2474 m.) a többiek másodrangúak.

Komikus, hogy Krickel tud egy olyan csúcsról is, melynek neve „der Fogarasch“ (66. oldal). Ilyen persze nincs, nem is létezett.

*

Felemlítjük végül, hogy ismerünk olyan munkát is, mely szerint a Királykő (mint a Bucsecsnél is magasabb!) volna az Erdélyi havasok királynának tartható⁷. Ezen kéziratban következő érdekes adatok olvashatók: „A „Fogaras-Gebirgnek“ legmagasabb havasai ezek: Kaczavé, Butyán, Burcatz (értsd Berkács-Bercaciu, Feleknél).“ A Szurult 8000 lábra becsüli. Felsorolja a fogarasi hegylánc valamennyi ismertebb havasát, és nagyság szerint osz-

¹ Neues Gemälde d. Österr. Monarchie 1837. III. köt. 341. old.

² Geognost. bergmänn. Untersuchung u. Beschürfung der Zernester u. Marginener Gegend 1833. Kézirat. 481. old. — A Bruckenthal muzeumban „Beiträge z. Geogn. v. Siebgen“ című kötetben. (CXXXVII. a. szám.)

³ Lehrbuch d. Geographie 329. old.

⁴ Handbuch z. Kenntnis Ungarns 1851. Julian Chownitz (Chowanetz) 276. old.

⁵ Lehrbuch z. Beförderung d. Kenntnis v. Siebenbürgen 1818. 7. old.

⁶ Fussreise durch d. gr. Th. d. Österr. Staaten 1830. 74. old.

⁷ Die Karpathen in Mähren, Ungarn, Gal. u. Siebenbürgen. Kézirat körülbelül 1825-ből. Meglehető ugyanott, ahol J. Grimm műve CXXXVII. b. szám alatt. 172. oldal. Szerző ismeretlen.

tályozza őket. Érdekes, hogy a „Tunsuskorét“ illetve a „Szkoréi havas“-t, melyet a mai térkép helytelenül Picioru Negoilului-nak nevez és így a Negoj nagy északi nyúlványának tekintetik, szintén felemlíti (lefelől az irodalomban, kivéve a régi térképeket), de nem sorolja a legmagasabbak közé!

A Bucsecsről is megemlékezik, mely 1200 toise magas volna, de hozzáfűzi, hogy Lill szerint a „Piatra des Monte le Kray“ (= Királykő, melynek román neve Piatra Craiului) esetleg még a Bucsecsnél is magasabb! A valóság azonban az, hogy 277 m.-rel alacsonyabb nála.

*

Hogy nemcsak a Királykőt, de még az annyira szerény Búdöst is megtette Beudant a hegyek fejedelmévé, láttuk. Ez a bolondgomba úgy keletkezhetett, hogy Beudant, mint idegen, összetévesztette a Búdöst a Bucsecsrel, melyet 20-féle helyesírással is irtak.

Ha az ember a badar állításairól hírhedt Joh. Tröster¹ kirándulását olvassa a *Bálványosra* 1662-ben (= Götzenberg, Szebenhez közel, 1305 m.), ahol a szerző elmeséli, hogy e hegy tetejéről egész Erdélyt be lehet látni², a tájékozatlan azt a benyomást nyerheti, hogy ez valószínűleg Erdély legmagasabb csúcsa lehet. Úgy vélem, ez a legrégebb *leírt* kirándulás Erdély magasabb hegyein.

Hasonló eset forog fenn Kreckwitznél, aki oda nyilatkozik, hogy a brassói Zinne (Kapellenberg) csúcsáról, amely a valóságban csak egy hegyecske: „... kann man von dem Berge in die ganze Welt sehen.“³

VIII.

Azt hiszem igen tisztelt Olvasóimnak az óhajtottnál tán kissé bővebben is nyújtottam alkalmat meggyőződhetni, hogy a havasok királyáról Erdélyben 71 évvel ezelőtti időig még csak sejtelve sem volt senkinek, sőt hogy a hegyek igazi magasságát sem tudta senki, minden szerző más számokat említett, s hogy a legképzeltetlenebb zürzavar uralkodott „az egész vonalon.“ Megemlíti ezt A. Kurz is⁴. Voltak tárgyilagos szerzők, kik nyíltan be is vallották, hogy „a legmagasabb csúcs ez idő szerint ismeretlen“; így olvasható ez Benigni, Marienburg és Ballmann idézett műveiben.

A magasságmérések igen pontatlanok voltak. Némelyek a víz forráspontjának meghatározásával, mások a légsúlymérővel próbáltak szerencsét. Ez utóbbi módszernél nagy hátrány volt, a tengerszint feletti ismert fix, biztos magasságpontok hiánya.

Mindezen tarthatatlan állapotoknak egy csapással vetett véget az osztrák tábornok, amely 1842-ben háromszögeléssel felmérte Gorizutti vezetése alatt összes havasainkat és megállapította, hogy a Negoj 8046 bécsi lábmagas lévén, egyuttal Erdélynek legkiemelkedőbb pontja, Ez volt az a katonai felmérés, melynek eredménye a felvételi tervzet lett, s ennek kibővítése a mai ugynevezett speciális térkép (1: 75000). E térkép síksági részén azóta sokat javítottak, azonban a havasok legnagyobb része még ma is ugyanaz maradt. Oly ösvények, melyek 20, 30, 40 év óta nem léteznek már, ott díszlegnek még ma is térképünkön, mutatva nagy elmaradottságunkat. A 66 év előtti hibákat fölleljük ma is e kártyán, melyen hiába keresnők a Scára jellemző gerinceit (Feleknél), a Gårdoman nyugati oldalának oly éles bordáit; a Ver-

¹ Szerző pl. azt vitatja, hogy a hunok germánok voltak; hogy a magyarok igazában tulajdonkép németek stb.

² Joh. Tröster, 1662. Das bedrängte Dacien 386. old.

³ Lásd Georg Kreckwitz Ausführl. Beschreib. d. Fürstt. Siebgen 1688. Továbbá: Luk. Jos. Marienburg 1803. Zeitschrift von u. f. Ungarn: Etwas z. Berichtigung etc. 165. old.

⁴ Chorographische Skizzen. 1842. 353. old.

topel (Árpásnál) viszonyai teljesen felismerhetetlenek, hibásak, a Caltzunéi nem kevésbé. Néhány új nevet írtak be (sokszor felette tévesen), néhány újabb pontot mértek fel, vagy javították ki a kótáját, 1—2 esztina jött vagy maradt el, ennyi a változás, de ami a fő, a hibás vázon, a körvonalokon változás nem esett. Jellemző térképünk tökéletlenségére, hogy pl. a Szurul területén körülbelül 220 ösvényt tudok megnevezni; a térképen 30—40-et találunk csak¹.

A mint láttuk, 1842-ben volt felavató ünnepélye havasaink királyának. A nagy eseményt, a nagy ujdonságot A. Kurz tette közhírré², itt látott a Negoj név könyvben nyomtatva legelőször napvilágot azon nevezetes kijelentés kíséretében, hogy trigonometriai mérések alapján 8046 láb magas és Erdély legkiemelkedőbb csúcsa. Utána a Bucsecs a legmagasabb, mondja Kurz (362. oldal) és e kijelentésnél gondolkodóba esem. Vajjon hány ember tudja ma, 1908-ban, hogy melyik a második, melyik a harmadik? Nem lesz tehát érdektelen kitérni azon kérdésre, hogyan következnek nagyság szerint az őriások. Erdélyben 8 csúcs létezik, mely 2500 m.-nél magasabb u. m.:

Negoj 2544 m.	Retyezát csúcs 2477.
Mundra (Paring csp.) 2529.	Bucsoiu (Bucsecs) 2477.
Caltzun 2528 (Fogaras).	Galasescu 2475. (Fogaras).
Nagy Visti csúcs 2526.	Vêrfu Urlei 2474 (Fogaras).
Bucsecs 2517 (nem 2508!)	Vertop 2474
Venatorea (Fogaras) 2508.	Podrag 5456
Pelaga (Retyezat csp.) 2506.	Vertopal 2451
Kis Negoj 2500.	Bândea 2450
Vêrfu mare (Retyezat) 2486.	stb.

A Bucsecsre vonatkozólag megjegyzendő, hogy annak ellenére, hogy a katonai térképen magassága csak 2508 m.-rel van kitüntetve, a valóságban mégis 2517 m. magas, mert, mint azt Hajdu János főerdész „bizonyította”, a katonai kóta egy oly pontra vonatkozik, amely 9 m.-rel a főcsúcs alatt van.

A Caltzunt illetőleg pedig fontos tudni, hogy e csúcs, mely közvetlen a Negoj után következik délkeletre, valamennyi régi kártya szerint, de a mostaniak szerint is kétségtelenül az ország határán fekszik, azaz fele részben Magyarországhoz tartozik. Eddig az összes határrendező bizottságok semmit sem tettek annak kidomborítására, hogy e csúcs jóval a vízválasztótól délre fekiüdven *kivétel* azon irányító szabály alól, hogy az ország határa a fő vízválasztó és így egészen speciális intézkedésekkel (külön határjelekkel) kellett volna jogunkat hozzá biztosítani. A dolog oly furcsán áll t. i., hogy a határrendező bizottságoknak nincs róla tudomásuk, hogy a Caltzun a vízválasztótól délre fekszik az egész tömegével és pedig valószínűleg azért, mert nem vették észre azt, hogy a 66 éves kártyán itt egy 66 éves nagy biba díszel, a mennyiben a vízválasztó a kártyán felfut a Caltzun csúcsára!

E mulasztásra már itt vagyok bátor felhívni a belügyminiszter úr figyelmét. Ha véletlenül felfedeznék, hogy a Caltzun rádiumot tartalmazó kőzetekből áll, milliókat veszíthet az ország; azonkívül itt az ideje nemsokára a kormányozható léghajó korszakának, mikor minden magas csúcs valóságos várat, fontos léghajó állomást fog képviselni s birtoka egyáltalán nem lesz közömbös az országra nézve.

Nó de térjünk vissza királyunkhoz, ki még mindig arra vár, hogy nevét, dicsőségét széthordozzák széles e hazában. Nem is vár hiában. 1842 után mind

¹ „Surul und Surulhütte“ dr. B. Szalay, Jahrbuch des S. K. V. XXVII. 1907. 33—35. old.

² Chorographische Skizzen 1842. Blätter f. Geist. G. u. V. 361. old.

³ Hajdu János: A magyar—román országos határvonal erdészeti jelentősége. Erdészeti Lapok. XXXVIII. 1899. 82. old. Egyike turista irodalmunk legjelesebb termékeinek.

gyakrabban találkozunk nevével, így 1844-ben¹, 1845-ben², 1845-ben másodszor is³, 1846-ban⁴, 1847-ben⁵. P. Wolff műve különben kis meglepetéssel is kedveskedik. Megtudjuk belőle, hogy a Negoj Szebennél fekszik, s voltaképpen azonos a Szurullal!! Fogadja Wolff úr e helyen is leghálásabb köszönetünket szíves felvilágosításáért.

A magyar nyelvű szakirodalomban legelőször Brassai Sámuel említi a „Természetbarát“-ban (1846. I. évf. „Egy pár adat honunk ismeretéhez“ 127. old.), ahol beszámol a „közelebbi triangulirozás alatt került adatokról“, melyek szerint a Negoe 1340 bécsi öl magasságával mindent felülmul. Másodszor Kővári László emlékezik meg „Nego hegyéről“ 1853-ban „Erdély földé ritkáságaiban“ a 39—44 oldalon.

Még érdekesebb s tanulságosabb, ha a Negoj megjelenését a régi térképeken kutatjuk.

A legértékesebb turista kártya, egy valóságos kincs, az 1715-ből való Luchsenstein-féle, igen részletes, nagyarányú, bámulatosan kidolgozott, helyes havasi nevekkel ellátott fali kártya, melynek teljes címe itt következik: Principatus Transilvaniae tabula ex archetypo 1751 concinnato, recentioribus aucta observationibus denuo declineata per S. L. a. Luchsenstein, 1762. — 1 mértföld = 47¹/₂ mm.

Ezen olvasható már a „Negoy“ név, még pedig az oláhországi Negoj völgy felső részén, jóval az országhatár alatt.

Ugyanezt látjuk az 1784-ből való, nagy Luchsenstein-féle „Graentz-Kartén“. A Müller Ignác-féle kártyán, (Mappa geographica novissima Hungariae 1769.), amely szintén a Luchsensteiné nyomán készült, az előbbi helyen „Megoy“ áll.

Negoy olvasható még mindig oláhországi területen a következő kártyákon: Generalkarte v. Siebenbürgen 1789. A. v. Wenzely. Allgemeiner grosser Atlas 1790. F. A. Schrämbel és J. Boda. Geographische Mappedes Grossf. Siebenbürgen 1790. Szerző hiányzik. Karte des Hermannstädter Stuhles. Reissenberger L. 1475. És így tovább.

Más térképeken a mai Szkoréi havasnak megfelelőleg, tehát a Negoj alatt északra ilyen elnevezésekkel találkozunk: Pietra lui Tunszu, vagy rövidítve Pietra.⁶

Tunsu-nak hívják ugyanis még ma is a Szkoréi havas alsó lábát. Tunsu helyett régi kártyákon néha elrontva Turcu is áll. Ilyen hibás írások sokszor nagy bajt okoznak. Szinte hihetetlen, mennyire hibásan másol egyik térkép a másikról. Erről sokat lehetne regélni; de még az új katonakártyák viselt dolgairól, akarom mondani sajtó hibáiról is. Sok gondot okozott nekem pl. az új 1:25000 tervrajzon Porcsesdnél a „Vale Surului“ név, melyet a parasztek nem ismertek. Végre rájöttem, hogy e tervrajz régi kiadásain még Vale Socolui áll. Ezt már ismerte minden paraszt.

Egy térképen⁷ Piscul Popi olvasható a Szkoréi havas helyén. Miután azonban a régibb Müller Ig.-féle kártyán e név a Pisul Bulei-n áll, nem lehetetlen, hogy az előbbi helyre e név tévesen elcsúszott, mi szintén sok zavarra ad okot.

¹ Blätter f. Geist, Gemüt u. Vaterlk. VIII. 1844: Chorogr. Skizzen aus Siebenbürgen, Anton Kurz 107. old.

² Archiv d. V. f. Siebenbürg. Lk. Régi évf. I. köt. II. füzet 109. old.; Höhenlage einiger Berge etc. — A. Kurz 1845.

³ Frz. Raffelsperger: Allg. geogr. stat. Lexicon 1845.

⁴ Mich. Fuss: Mantissa ad Floram Transsilvaniae auc. Baumgarten 14+79 old..

⁵ P. Wolff: Siebenbürgen nach Land, Volk etc. 1847. 3. old.

⁶ Mappa generalis regni Hungariae 1806. Joh. de Lipszky, Pesthni. Topogr. Special u. Postkarte des Grossf. Siebenbürgen 1855. Bermann, Wien. Magyar írásmóddal! Mappa specialis Valachiae Dirwald. 1816.

⁷ Karte des Grossfürst. Siebenbürgen 1792. Fo. Kevall.

IX.

Említettük, hogy a Negoj megkoronázását először 1842-ben tették közhírré. Amint azonban látni fogjuk, itt csakis az annyi ideig vitás kérdés végérvényes eldölését regisztrálta A. Kurz, mert a legmagasabb csúcs első megmérése nem a katonaság hivatalos munkájának, nem külföldi egyének érdeme. Volt itt a hazában egy lelkes régész és természetbuvár, M. Ackner sz.-erzsébeti pap, övé a dicsőség, hogy a Negojt legelőször megmérte és magasságát valamennyi eddig ismert csúcsénál nagyobbának találta. Ez 1837-ben történt, s ez egyuttal a legelső ismert megmászása is a Negojnak, melyet csakhamar követett egy második 1838-ban, ugyancsak általa.

Nem egészen érthető, miképpen történhetett, hogy a figyelmét mindenre annyira kiterjesztő, a pedánsságig alapos és tudós Reissenberger Lajos nagy-szebeni tanár Acknernek erről az erdélyi turistaság történetében korszakot jelző vállalkozásáról nem értesült.

A Negojt t. i. Reissenberger is megmászta 1841-ben (szept. 3.) abban a meggyőződésben, hogy mint első érkezett a csúcsra, melyet meg is méft. Gyönyörűen írta le ez első Negoj-túrok történetét.¹ Társai voltak 1841-ben: Dr. G. Kayser és J. Schoger. A maitól merőben különböző utirányt követtek. Ma a csúcs északnyugati meredélyein hatolunk fel az országhatárig, melyet körülbelül 2320 m. magasságban érünk el s innen a román, déli oldalon haladunk fel keletre a főcsúcsra.

Reissenberger azonban a Szkoréi havason (térképen tévesen: Picioru Negoiuului) hatolt előre, tehát a Negoj u. n. északi gerincén s mindig az él közelében küszört fel egész a főcsúcsig nagy fáradsággal. Útiránya tehát S. N. volt.

Másodszor nagy kerülővel úgy jutottak célhoz, hogy a Serbota csúcs, (melyet régen hibásan „Kis Negojnak“ neveztek a szebeniek) W. oldalán átlépték a határt, leereszkedtek a déli oldalon a Negoj-katlanba, ahol akkor még egy szép tó volt 1963. m. magasságban (valamennyi tóról tudjuk, hogy mind kisebbek lesznek). Ez a sokszor emlegetett „Negoj-tó“. Innen a főcsúcsmasszív SW. oldalán kapaszkodtak fel meredeken egy kőcsatornában a főcsúcsra. Csak később fedezték fel a sokkal kevésbé fáradságos és rövid mai utirányt, a szerátai utat, melyen a sok boszantó túlzás ellenére, mit róla írtak, ki kell jelentenem, hogy minden 10 éves egészséges fiú, ki azelőtt már kisebb hegyeken járt, bátran felmehet. Szebenből némely hónapban több kisasszony megy fel a tetőre, mint férfi. A Negoj ugyanis a hölgyek kedvenc kiránduló helyévé vált.

Felmerül e helyen a kérdés, hogy Ackner és Reissenberger előtt érintette-e emberi láb valaha a legmagasabb szírt fejedelmi homlokát? Figyelemre méltó, hogy midőn Reissenberger úgy Feleken mint F.-Porumbákon közhírré tette, hogy embert keres, ki a Negoj csúcsra felvezesse: kísézőnek nem találtak senki a parasztok közt — kik pedig üres óráikban zerge-vadorzással foglalkoztak Szkoréi havasain. Egy „zergész“ ajánlkozott végre, hogy velük megy a Berger-csorbaig, melyet akkor Strunga Draculuiinak hívtak. Ez az a csipkézett nyak, mely elválasztja a Kis-Negoj tömbjét a szkoréi havastól. Innen magukra kellett tovább haladniuk.

E példából látható, hogy a hegyi pórok közt egyáltalában nem volt szokás a Negoj vidékére járni, sőt hogy nagy respektusuk volt e vad sziklafalaktól. A parasztok sokkal kényelmesebb tájakon és közelebb is akadtak zergékre. Jellemző a román parasztra, hogy a havasokon éppen csak annyit

¹ Verhandl. u. Mitteil. d. Siebenb. Ver. f. Nat. XXXVI. 1886. 27. old. „Drei Bergriesen“. Ludw. Reissenberger.

fárad, amennyit okvetetlenül kell, egy lépést sem szeret tenni hiában, fél minden megerőltetéstől.

Igen valószínűnek tartom tehát, hogy Erdély felől Ackner előtt a Negojon egy paraszt sem volt soha, főleg abból az okból sem, mert tőlük nézve azt a benyomást nyerjük, hogy a Negoj csúcs (a főcsúcs voltaképpen nem is látszik!) megmászhatatlan.

Sokkal inkább lehetséges, sőt valószínű, hogy az oláhországi juhászok közül, kiknek esztenája éppen a Negoj lábánál volt évszázadokon át a Negoj katlan vidékén (1963 m.), valamelyik ficsur (csakis ficsur; az érett már nem kíváncsi, ha fáradságba kerül) unalmában a fűvesebb oldalon kíváncsiságból felhatolt a csúcsra, — de sokan bizonyára nem tették ezt meg.

Ha úri ember fenn volt valaha Ackner előtt, ez csak Zultner Jakab mérnök-százados lehetett 1750 körül, fáradhatatlan hegyi-térkép kidolgozója Luchsensteinnak, ki bizonyára egyike volt Erdély legkiválóbb hegymászóinak, aki sok csúcst megjárta úgy a Fogarasi, mint a Cibin-havasokban. Luchsenstein úgy beszél róla, mint a havasok legalaposabb ismerőjéről következő dolgozatában: *Neue Abhandlung deren Siebenbürgisch-Walachischen Graentzstreitigkeiten 1771.* (Kézirat¹). Erre a fűzetre különben felhívom az érdeklődők figyelmét, mely még ma is egyike havasi irodalmunk legértékesebb műveinek. A Cibin-havasok határpereiére vonatkozólag fő forrásmunkánk. Itt már a Negoj név is előfordul (igaz, hogy nem nyomtatásban). Érdekes olvasni pl. azt a határtalan hanyagságot, melylyel közegeink 1741-ben úgy határozták meg a magyar-oláh határt, hogy azt egyáltalában be sem járták, stb. (44. a. oldal).

De folytassuk a megkezdett fonalat. Reissenbergert elkísértük már első expedícióinak úttalan utain. Nagyon sajnálhatjuk, hogy Ackner útirányát s így a legelső Negoj-megmászás útját nem ismerjük, erről semmi adat fenn nem maradt. Magát a megmászás tényét azonban megörökítve találjuk 3 műben. Ackner kollegája, Georg Binder írja² 1861-ben, hogy Ackner még Gori-zutti méresei előtt is ismerte saját felmérése alapján a Negoj magasságát.

Ugyane szerzőtől 1851-ben azt is³ megtudjuk, hogy ő maga hallotta 1838-ban Acknertől, hogy ez megmérte a Negojt, mely a legmagasabb csúcsnak bizonyult Erdélyben. A legrészletesebben 1853-ban nyilatkozik azonban Binder⁴. E szerint Ackner 1837-ben is, 1838-ban is meglátogatta a csúcsok csúcsát, kétszer megmérte s 8019 párisi láb magasnak találta, (1 párisi láb = 1.0276 bécsi láb) azaz a valóságnál (= 8046 bécsi láb) kissé magasabbnak.

*

Igazságtalanság volna azonban megfelejtkezni a Negoj felfedezésének történetében arról, hogy volt egy kitűnő buvár, ki jóval Ackner ideje előtt, már 1826-ban kifejezést adott abbéli nézetének, hogy a Negoj valószínűleg a legmagasabb csúcsa a Fogarasi-havasok láncának. Erről az érdekes és az irodalomban merőben ismeretlen adatról (nehezen hozzáférhető kézirat) szívesen emlékezem meg e helyen. Paul v. Partsch⁵ a talmácsi vár romjain állva s a remek hegylánc csúcsainak magasságát mérlegelve így szól: „A legmagasabb, úgy látszik egy kétszarvú igen meredek csúcs; (t. i. a kis és nagy Negoj); oláh kisérőm úgy hívja: „Valja Szerz“, valószínűleg úgy érti, hogy

¹ Bruckenthal-muzeum, Benigni-féle kézirat gyűjtemény 37. szám; Stefan Lutsch v. Luchsenstein, Obrist—Lieutenant munkája 38 old.

² „Sächsischer Hausfreund“ naptár, 1861: „Das Siebg. Hochland“, 60. old.

³ Sitzungsberichte der math. nat. Classe d. k. Akademie der Wissensch. VI. köt. 1851, 612. old. Georg Binder: „Die Höhenverhältnisse Siebenbürgens“.

⁴ Archiv d. Ver. f. Siebenbürg. Landeskunde, Új évf. I. 1853. 93. old. „Zur Geschichte der in Siebenbürgen gem. Höhenbestimmungen.“

⁵ Reiseskizzen aus Siebenbürgen 1826. Sept. 2.

az ezen völgy feletti csúcs.“ A Negoj t. i. a Szeráta völgy „Valea Saratii“ felett emelkedik.

Látszik ebből a példából is, hogy először az oláh paraszt a csúcsokat a völgyek szerint nevezi meg és másodszer, hogy akkor paraszaink a Negojnak nevét sem ismerték.

X.

Fejtegetéseink vége felé közeledünk. Vázolt képünk azonban csak úgy lesz teljes, ha bevalljuk, hogy Óhegyi-felsége oly dicsőséges és fényes uralkodását egyszer, s azután még egyszer, mégis csak fenyegette csekélyke ború. Az első mindjárt pályafutásának elején történt.

A. Kurz ugyanakkor, midőn a felség megkoronáztatását közhírré tette¹ egyuttal (valószínűleg egy önfelelt pillanatában) arra a megjegyzésre ragadtatta magát, hogy a Negoj ugyan a legmagasabb csúcs *nálunk*, „mindazáltal néhány oláhországi (akkor még nem volt Románia) orom a Negoj fölé emelkedik, mit főleg a Királykőről világosan lehet látni!!“ Így mondja Kurz. Hogy mennyire nincs igaza, legjobban bizonyítja azon állítása, hogy ugyanakkor a Királykőről a Negojon kívül látta még Felek és Fenyőfalva községeket (ezek a Szurultól északra az Olt mentén vannak Szeben irányában). Ez egyike a legnagyobb képtelenségnek, mit valaha állítottak; ezek a községek a Királykőről, vagy a mi ugyanaz, e községektől a Királykő a magas gerincek egész sorától van elfedve, miről mindenki meggyőződhetik otthon is, a térkép tanulmányozása közben. Ki lehet számítani, hogy a Királykőnek 4200 m.-nél *magasabbnak* kellene lennie, hogy a Katzave felett átkandikálhasson a felekiekre!

Ezek az állítások nagyon alapos gyanút támasztanak az iránt is, vajjon csakugyan látta-e Kurz a Negojt, melyről állítja, hogy a Királykőről összehasonlította magasságát az oláhországi csúcsokéval. A térkép bizonyítja, hogy a Negojról a Királykő csakugyan látható. A két óriás közt csak következő akadályozó gerincek jöhetnek tekintetbe: u. m. a *Ciocan* (Paltina román gerince), a *Riosu* (Vertopelhez tartozik és nem a Venatorehez a román oldalon; ez nagy tévedése a katona-kártyának!), továbbá a *Moldovan* (Vistea csúcs déli gerince) és a *Papusa* (Oláhországban). Kiszámítottam, hogy a Királykő akkor látszhatnék a Negojról, ha a Ciocan, alacsonyabb mint 2515 m., a Riosu mint 2500 m., a Moldovan mint 2460 m. és a Papusa mint 2300 m.

Ez utóbbit illetőleg a látóvonal metsző pontja jóval északabbra, tehát a Dambovitia lejtői felé éri már a Papusát, ahol ez 2300 m. alá hanyatlik, s így (miután a többi 4 hegyhát jóval törpebb a jelzett magasságoknál) tény, hogy a Negoj elméletileg látható a Királykőről a Papusa jobboldali (északi) része felett, mindazáltal biztosíthatok mindenkit, hogy sem a Királykőről, sem a sokkal magasabb Bucsecsről (melyről elméletileg a Negojt igen jól kellene látni) a havasok apját még ember fia nem látta, azaz fel nem ismerte, mert ez az óriás keletről egészen más, idegen formával bír, mint nyugatról, honnan meg vagyunk szokva őt igen hegyesnek, gula alakúnak, környezetéből erősen kiemelkedőnek látni; ezért igen nehezen, s csakis fáradságos előtanulmányok árán (melyektől a turisták irtózni szoktak) ismerhető fel.

Nemcsak a Negojnak, hanem valamennyi fogaras-havasi csúcsnak a képzelhető legkülönbözőbb irányokból és távolságokból való alakváltozásait tanulmányoztam sok éven át szorgalommal, több ezer rajzom van ezekről, azért teljesen tájékozva vagyok e viszonyokról.

Minden arra mutat — pl., hogy Fogaras városból, a mely pedig a Negojtól csak felényi távolságban fekszik, mint a Királykő, nem látta még hegyeink királyát senki, pedig elég jól látszik oda, róla is jól látszik Fogaras.

¹ „Chorograph. Skizzen“; Blätter f. G. G. u. Vaterl. K. 1842. 361. old.

Csak tavaly történt, hogy Fogarason jártamban megkértem egy ott lakó legelső rangú turistát, ki úgy a brassói, mint a fogarasi havasok minden főrészt ismeri, s nagy fényképgyűjteménye révén a hegyek formái változásainak tanulmányozására is bő alkalma nyílt, — mutassa meg nekem a Negojt. Meg is mutatta . . . a Vénatoreát, s csak nagy nehezen hitte el nekem, hogy nem ez a hegyes, domináló csúcs, hanem jobbra, sokkal, sokkal lentebb, az a tizedrangú, csak tiszta időben látható, egészen lapos, semmitmondó, valamelyes előkúpnak tetsző kiemelkedés a havasok királya, melyet legkönnyebben úgy kap meg az ember, ha a Vénatorea alatti Netedul csúcsot megkeresi, s a Butyán élén folyton lefelé halad tekintetével, addig, míg az első dudor megjelenik a Butyán megett: az a Negoj.

A Királykő sokkal messzebbre esik, s így onnan jelentéktelenebbé válik Óriásunk, alakja azonban hegyesebb, mint Fogarásról.

Máskülönben legyen itt szabad annak bizonyítására, hogy a Negojt turista írók keletről mindig félreismerik, néhány érdekes tévedést felemlítenem.

Ezek legmeghatóbbika bizonyára az a hirhedt expedíció¹, melynek részesei Zernest vidékéről érkeztek a Ludisor csúcs környékére (kb. szemben Fogarassal), s meg voltak róla győződve, hogy a Negoj mellett tanyáznak, melyre 1—2 óra alatt fel is mászhatnak. A valóságban pedig több *napi* járó földre voltak tőle, s még az irányát se láthatták.

Érdekes a Szebeni Kárpátgyelet könyvtárában elhelyezett szép tájrajz is, melyet 1883-ban rajzolt egy utas a Galasescu csúcsán², W felé. Az útleírásban olvassuk, mennyire gyönyörködtek a Negojban — a rajzon azonban a *Podragu* csúcs fölé van írva, hogy Negoj!

Mások az Urlea csúcsról akarták látni a Negojt³ — a mely azonban a Visti háztetőtől teljesen el van földve.

A laikus nem is képzeli, mily nehéz az egymásra tornyosuló csúcsokat távolból, ferde álláspontból *biztosan*, bizonyíthatólag felismerni. Szomorú példa erre a Kobath József-féle körképe havasainknak.

Ismétlten meg volt említve a Szebeni Kárpátgyelet kalauzában, hogy a Szebenből látható legtávolabbi gula az Urlea⁴ — pedig valójában a Galasescu. Látszik ugyan az Urlea is (2474 m.) mint keskeny félhold a Dragus függőnyén balra — Szebenből ezt azonban csak az a pár turista látta, kinek tiszta időben megmutattam.

A Negoj távoli képének megértésére felemlítem még, hogy e csúcs magassága alulról azért nem tűnik szembe, mert a Caltzunt és Ciorteát kivéve, valamennyi oromnál délebbre, tehát tőlünk távolabb fekszik. Ez az oka különben, hogy kilátása távolról sem a legszebb a fogarasi csúcsok közt, sőt nagyon is másodrangú. (A legszebb a Netedulé!)

A csúcs maga kelet felől azért látszik laposnak, mert egy nagyjában NW—SO lefutású, 15 m. hosszú lapos tetőcskét alkot, melynek keletről az oldalhosszát látja a szemlélő, holott Szebenből nézve ez a tető az élével van beállítva.

Erősen szélesíti a tetőhosszát keletről még az a körülmény is, hogy a kis Negoj, (a szkoréi havas tulajdonképpeni főcsúcsa az országhatáron) s az ettől W. irányban lehaladó hatalmas határgerinc a Negojjal összefolyik, s a folytatásának látszik jobbra, egyuttal teljesen kitölti a főcsúcs mellett északra

¹ Erster Jahresbericht des Siebg. Alpenvereines in Kronstadt: „Ausflug des Siebenbürger Alpenvereines in die Fogarascher Gebirge“. 1873—74. 39, 40, 45. old.

² Jahrbuch d. S. K. A. 155. old.

³ Julius Römer: Vom Breazaer Pass bis zur Vistea mare. Jahrbuch d. S. K. V. III. 1883. 158. old.

⁴ „Führer durch Hermannstadt und dessen Umgebung“ kiadó Sect. Hermannstadt des S. K. V. 1902. 97. old.

tátongó nagy nyeret, a Berger-csorbát! A hegyóriásból tehát egy nagy, lapos hát támad. Jó tudni, hogy a menháztól sem a kis, sem a nagy Negoj nem látszik, hanem egy még közelebbi előcsúcs, a nem rég megkeresztelt „Lotz-Gipfel.“ (Úti kalauz N.-Szeben és környéke részére 61. old. 1903.)

A Negoj csúcának messzi hátul való fekvése, s igen magas északi gerince az oka, hogy a főcsúcs legjobban csak távolabbról (N.-Szebenből, fenyőfalvai hegyekről stb.) és N.-W. irányból látszik igazán jól és szépen, holott a hegység alatti falvakból rosszul vagy sehogysem látható.

A Kurz emliti¹, mit tőle Kővári is átvesz², hogy a Szkoré és Árpás közti vidékről látszik a Negoj legjobban. De ez nem áll.

Mindezek után bizonyos, hogy A. Kurz a Királykőről semmi esetre sem látta a Negojt, s így nem is hasonlíthatta össze egyéb oláhországi csúcsokkal, annál kevésbbé állapíthatta meg, hogy az utóbbiak közt magasabb is léteznék. Hogy tényleg nincs, azt biztosan tudjuk: 1854/56-ban t. i. az osztrák hadsereg megszállta Oláhországot, s havasait felmérte; egy sincs, mely a 2500 m.-t elérné az országhatár alatt. Legmagasabbak a Karaiman és a Papusa.

Említettük, hogy kétszer történt a Negoj tekintélye ellen lázadás. A második eset akkor folyt le, midőn híre ment, hogy a pontos mérései által híres Reissenberger Lajos megmérte a Mundrát (Mándra), a Paring főcsúcsát, s azt a Negojnál valamivel magasabbnak találta. Kitünt azonban, hogy itt az alsó kontroll-barométert Reissenberger hibáján kívül nem jól figyelték meg, s így a számítás hibás volt.

Végül emlékezzünk meg röviden a Negoj topográfiai irodalmáról is. Részletesebb leírás a Fogarasi-havasok egy részéről sem létezik. Akárcsak ha Afrika közepén volnánk valahol. Legtöbbet találni még aránylag a következő művekben: Dr. E. A. Bielz, „Siebenbürgen“ 1885 (166—172. old.); Petrik Lajos elvándorlásának kitünő leírásában (Turisták Lapja IX. 1897, 212—215. old.); Szádeczky Lajos dr.; Kirándulás a Negojra, *Erdély* I.; Reissenberger említett művében; A szász Kárpátgyelet Kalauzában („Úti kalauz N.-Szeben és környéke részére“ 1903. A német kiadás teljesebb) és a szász Kárpátgyelet évkönyveiben.

Apróbb részleteket találunk azonban több száz, főleg újabb műben, melyek részletes névsora nálam meg van.

Tanulmányomat nem gondolom jobban befejezhetni, mintha felhívom azok figyelmét, kik hegyeinket szeretik, egy útleírásra, mely nemcsak hazai, de mondhatom a *világirodalomnak* is egyik gyöngye, prózában írt eposza a Negojnak: s ez Berger András őrnagynak fogadásból, viharos, koromsötét éjben megtett híres éjféli expedíciója a Negoj csúcsára!³

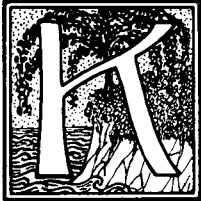
¹ Höhenlage einiger Berge . . . ; Archiv A. F. I. 1845. II. füz. 109. old.

² Erdély földje ritk. 44. old.

³ Jahrbuch d. Siebg. Karp. Vereines 1889. 167. old.

Kolozsvár környékének turista-térképe.

Kolozsvár közvetlen környékének az erdélyi róm. kath. Státus tulajdonában levő erdőségeiben lehetők a város közönségének legnépszerűbb kirándulóhelyei.

A Hója az Erzsébet-úton vagy a Törökvágáson át, a bájos Plecska-völgy a monostori városrészből s a Bükk a Felső-városon vagy Feleken keresztül kényelmes sétaúton közelíthetők meg. Tájékoztató táblák és színes jelzések vezetnek a pompásvízi forrásokhoz, a messzelátókhoz, erdőőri házakhoz, turista-vendéglőkhez és a sétaúton vagy dombélen vagy árnyas erdei ösvényeken csábítják ki a kirán-

Az E. K. E. Bükketői turistavendéglője.

dulót a város 345 m. tengerszínfeletti háztömkelegéből a szabad természetbe. Észak felől vonul végig Kolozsvár felett a 746 m. magas Feleki csúcs, a Bükk-tető, az Árpád-csúcs és a Dumbráva-tető képében az egyik kedves erdős hegylánc. Egyfelől a Szent János-kúttól a Plecska-völgyön, majd a Feleki országútról, legtermészetesebb útján pedig az úgynevezett Királydombon át érhető el ez a szép erdőség. A város déli oldalán a Fellegvártól a Törökvágásig és innen a Hójai erdőn keresztül a Kányafőig húzódik egy másik alacsonyabb dombor, mely az Erzsébet-úton, a Törökvágáson vagy a Kányafői úton át szintén állandó sétahelye a kolozsváriaknak.

Kirándulók figyelmébe!

Kolozsvár környékének turista-térképén a vastagon pontozott vonalak mutatják a színes jelzésű utakat.

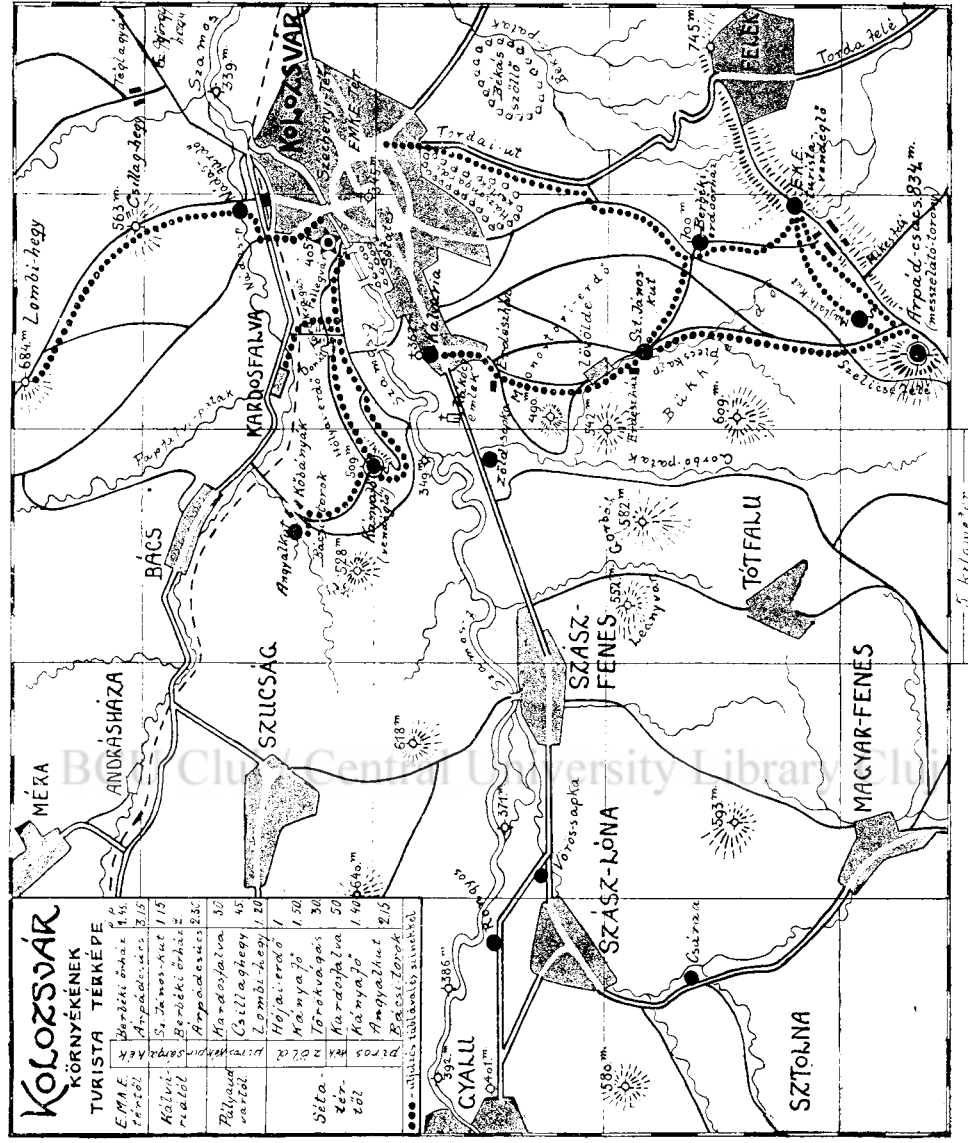
A *Kányfőn* (a Rákóczi-kerti sétánytól 1 óra 50 percnyi távolságra) a nyári időszak alatt turistavendéglő áll rendelkezésre.

A Bükkgerincén az Árpádcsúcsi messzeszlátó-torony közelében szintén E. K. E.-vendéglő várja a turistát, ahol *télen-nyáron* étel, ital és szállás kapható.

Ezt a turista-vendéglőt a Bocs-kay-tértől (régí Emke-tér) 2 óra 30 perc alatt kényelmes sétaúton közelíthetjük meg. Mindkét helyen *képeslevelezőlapokat* is árúsítanak.

☐ ☐ ☐

Azok a fürdő- és nyaralóhelyek, melyek az itt bemutatott minta után hasonló turistatérképet előjuttatnak készíttetni, forduljanak az **Erdélyi Kárpát Egyesület** irodájához (Kolozsvár, Mátyás király születési háza).

Rajzolta: Edvy Gyula.

TÉRKÉP-MINTA TURISTAGÓCPONTOK RÉSZÉRE.

E kiránduló helyek fejlesztése és látogatottsága tette szükségessé, hogy az E. K. E. Kolozsvárnak, mint egyesületi székhelynek környékéről turista-térképet készíttessen, melyet ezuttal bemutatunk.

* * *

A turistaság gyakorlására és megkedvelésére szolgálnak azok a kisebb esetleg pár órás kirándulóhelyek, hová könnyű szerrel kijuthat a fáradalmas gyaloglásokhoz nem szokott, avagy hosszabb idővel nem rendelkező művelt közönség. Hiszen a természetkedvelés, a szabadban való gyönyörködés, a friss levegő élvezete, az erdők zöldjében, a rétek virágpompájában és a hegyláncolatok távlatában, avagy valamely magasabb pontról a szép kilátásban való elmerülés a kiinduló alapföltétele a turistáskodásnak Kolozsvárt is. Első sorban az ismert turista-séták alkalmasak a városi közönségnek az érdeklő-

Majláth-kút.

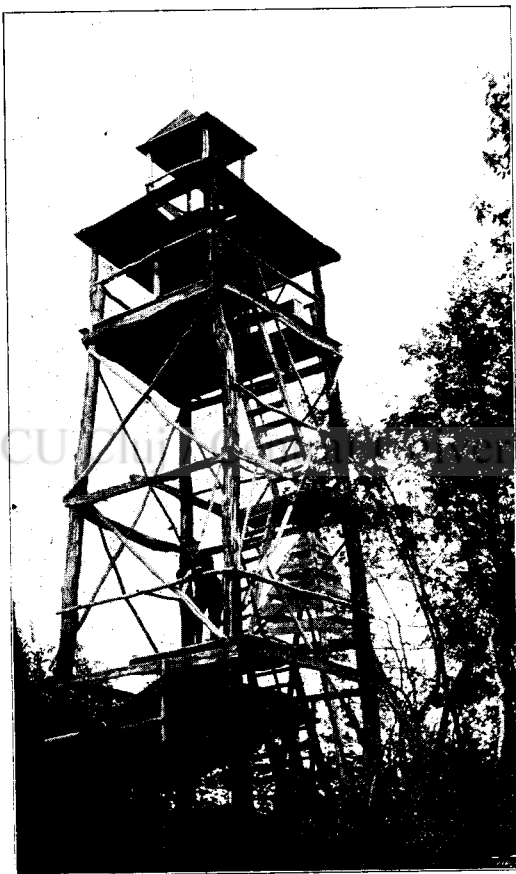
dését a tájszépsegekre irányítani. Az E. K. E. ezen a téren is igyekezett föladatainak megfelelni mindazon akadályok ellenére, amelyek nálunk a turista-alkotások (padok, színes jelek, mutatótáblák stb.) megvédelmzésében az E. K. É.-nek alig nyújtanak segédkezet. Legrövidebb séta a Kányafői messzelátó, hová $\frac{3}{4}$ óra alatt elsétálhatunk s a barbár kezektől már harmadízben fölégetett menedékház vendéglőjénél olcsó hideg és meleg étkek és jó frissítő italok (tej, bor, sör, ásványviz) kaphatók. A kinek ez az út rövid, menjen ki a hójai erdő alján a Bács-torokba s a kőbányától balra eléri az Angyal-kutat, hol pompás forrásvizvel üdítheti magát s onnan tovább balra megleli az erdei ösvényt, mely az erdőn át a Kányamáli gerincen árnyas úton a Kányafőre vezet. Ez a séta 2 órát vesz igénybe. Jó másfél órás séta a bükkalji berbéki erdőház, ugyanolyan távol van a Szent János-kút. A berbéki erdőháztól $\frac{3}{4}$

órányira fekszik a bükktetői Eke-menedékház és vendéglő, mely a Szent János kuttól $1\frac{1}{2}$ —2 órányi árnyas úton szintén elérhető. A bükki turista vendéglőben szintén jó és olcsó inni- és enivalóra találunk. Innen akár az Árpádcsícsi messzelátó-torony, akár a Majláth-kúti friss csorgó kellemes $\frac{1}{2}$ — $\frac{3}{4}$ órai üdítő séta. Utóbbiak egybefoglalása egy egész napot vesz igénybe. Akár egyes, akár társas kirándulóknak az Eke készséggel szolgál részletes felvilágosítással, esetleg olcsó, könnyű fuvarról, vagy kalauzról is gondoskodik.

Csak néhány éve, hogy az E. K. E. megszerezte és tulajdonába vette a kányafői telket s azon tágas menedékházat, majd mellékhelyiségekkel ellátott turista-

vendéglőt építtetett, s ime a Donáth-útról benyiló úgynevezett Szárny-út (Flügel-út) nemsokára hatósági határozattal *Kányafői-út* nevet nyert, honnan kényelmes szerpentinén félóra alatt a vendéglőig föl lehet sétálni.

Ha ezt az utat a város megporondoztatja és annak egyik meredekebb részletét levágatja, akkor az E. K. E. Kányafői telkének kapujáig a kocsiközlekedés is biztosítva volna, s ha majd a vízvezeték a Donáth-úton szintén kiépül: a Kányafőn a vízszükség is megszűnnék, mert akkor $\frac{1}{2}$ órányira esnék a közkút, míg most csak nagyobb kerülővel juthat ivóvízhez az a remek kilátást nyújtó pont. Mindazáltal örvendetesen gyarapszik az emberekben a turista-érzék, hogy szabad idejükben a könnyen elérhető kirándulóhelyeket minél gyakrabban fölkeressék és így azoknak az értékét s vele együtt az E. K. E. közhasznu törekvéseit

Árpádcsícsi meszelátó.

méltányolják. Hátha még a Kolozsvár-gyalui villanyos vasutat szintén a Kányafő felé vezetik?

Már ennél fogva is szükségesnek tartjuk itt bemutatni Kolozsvár környékének turista-térképét, mely *Edvy Gyula* fiatal festőművésznk rajza után készült és más kiránduló középpont helyrajzi szemléltetésére is mintául szolgálhat. Ilyesmit kellene a fürdőhelyeknek is készíttetniök, melyek alkalmas pontokon, pályaudvarokon kifüggesztve az idegenforgalomra kedvező befolyást gyakorolhatnának.

Ne feledjük, hogy a sétakirándulások korai megkedvelésével válnak az ifjuság köréből a nagyobb túrákra vállalkozó hegyászok és magasturisták nálunk gyér csapatjai.

* * *

Végül ideiktatjuk Kolozsvár legközelebbi kirándulóhelyeinek kimutatását:

- Északra:* 1. Csillaghegy. — Pihenés a Rózsakútnál. — 1 $\frac{1}{2}$ óra. 563 m. (A Kajántói-úton, a brétfői szőlők alján bármely dülő oda vezet.)
 2. Lombihegy — folytatólag — 684 m.
 3. Kerekerdő — szintén.
 4. Erzsébet-út — Fellegvár; gerincséta — 405 m.
- Nyugatra:* 5. Törökvágás — Kardosfalva.
 6. Hója-erdő.
 7. Bács-torok, Angyal-kút (jó ivóviz.)
 8. Kányafő. (A turista-vendéglő most van építés alatt; addig is mig fölépül, turista-sátorban enni és inni valók kaphatók.)
 9. Erzsébet-kút a katonai lövöldénél (Plecska-völgy.)
 10. Nádasfürdő.
 11. Szász-Fenes (Leányvár.)
- Délre:* 12. Szt János-kút (az erdőőri ház közelében.) 450 m.
 13. Berbéki erdőház 600 m.
 14. Bükk tető (turista-vendéglő) 745 m.
 15. Majláth-kút (jó ivóviz.)
 16. Árpád-csúcs (messzelátó torony) 834.
- Keletre:* 17. Békás (a tisztviselő-telepen át 1 $\frac{1}{2}$ óra.)
 18. Szamosfalva — Csonthegy (sósfürdő.)

Mindezekből kiviláglik, hogy Kolozsvár közvetlen környékén is lehet találni ugyan szórakoztató sétahelyeket és szép kilátó pontokat, ám azok a távolabb fekvő regényes tájaknak s általában véve országrészünk nagyszerű természeti szépségeinek csak mintegy szerény előőrsei és inkább csak turista izelítői.

Ekefalvi.

A Detonáta.

Országrészünk egyik híres látványossága az a ritka hegyalakulat, melyet Detonátának nevezünk. A Detonáta vulkánikus eredetű és két egymástól mintegy 1200 méter távolságra álló ikercsúcsban tör a magasba. Nemcsak Erdély-, hanem Európaszerte páratlan hírességét ennek a hegységnek a bazalt oszlopképződés ritka tökélyre jutott remek szépsége okozza. Berwerth dr. főlemlíti a Detonátáról irt tanulmányában a Wergotsch-bazalthegységet Aussig mellett Csehországban, továbbá a Rajna-vidéki Scheidskopf-ot Remagentől nem messze, a Staffa-szigeti Fingal-barlang oszlopcsarnokát, a skót partok Hebridái között és az Irland északi partjain

emelkedő *Óriástöltés* (Giants causeway) orgonásipjait sorolja fel, mint a bazalt oszlopképződés világhírű mintaképeit. A Detonáta méltán ezeknek a látványosságoknak a versenytársai közé sorolható. 1888-ban tett kirándulása alkalmával *Lóczy Lajos* dr. tagtársunk *Berwerth* társaságában a kopasz Detonátát lefényképezte s ezt a fölvételt folyóiratunkban régebben közzé is tettük. A Detonátát a nép a mennykőcsapások vagy lsten haragja illetve mennydörgés hegyének nevezi valószínűleg azok után a mennydörgésszerű robajok után, a melyek kíséretében a mennyezet alakjában kihajló oszlopokról leváló pillér darabok dörögve zuhannak a mélységbe alá. Az óriási bazalt kőbálvány legcsodálatosabb része s egyszersmind a legszebb látvány a hegy nyugati oldalán. Maga *Berwerth* írta róla, hogy a függélyes fal egész felületén a hegy bensejének meztelen bordái látszanak. E nagy meztelenségének köszöni, ugymond az író, a Detonáta Góla a maga rendkívüli hírét s a széles sziklafal figurális oszloprendjei ezzel vívták ki maguk számára a csodálatot. Csodálkozó tekin-

Az E. K. E. menedékháza a Detonátán.

tettel mélyed el szemünk e látvány szemléletébe. Öt-hatszögü oszlopkból alkotva, titokzatos természeti erők törvényei szerint rendezve áll előttünk a hegy egész szerkezete. A hatszögü rengeteg szilánkok állásából könnyen hozavethetünk a hegy eredeti alakjához, ha arra a törvényre támaszkodunk, mely szerint a föld belsejéből fölemelkedett bazalt őanyag lehült. A most is látható oszloptömegek állásából tehát nagy valószínűséggel következtethetjük, hogy valaha a Detonáta templomhoz hasonló boltozatos hegytömeg volt, melynek ma még meglévő része, mintegy negyedét teheti az egykori tömegnek. Megénekelte Erdélynek ezt a világ csudáját *Versényi György* dr. is, midőn poéta lelkével himnuszt zengve az örökszépnek „földanyánk hő szívéből megkövült imádságnak” nevezi a Detonátát, majd óriás orgonához hasonlítja, melynek sípjain „dicsőségét lstennek rajta vihar zengi”. A munkás kezek zaja, a szénagyújtók dala, kacaja, madárének, dús növényzet veszik körül a hegyet s egyszerre csak a költő előtt elnémul minden:

Aztán csend lesz, néma csend,
 Majd meg mintha szólna
 Az orgonán oda fent
 Szívrázó zsolozsma-
 Mintha zengne háladalt,
 Bugva árad széjjel:
 Isten áldd meg a magyart,
 Jó kedvvel, bőséggel.

A ki egyszer látta a Detonáta bazalt szirtjeit, meggyőződik róla, hogy azok olyan nem mindennapi látnivalói Erdélynek, a milyeneket messze földön nem lehet föltalálni. A „Turista Közlöny“ egyik utóbbi számában *Zimmermann* Ágost dr. egy detonáta kirándulásról számol be. Szerző Gyulafehérvár, Zalatna és Abrudbánya városokat érintve és szemügyre véve, itt-ott találó kritikai észrevételek kíséretében vezeti el az olvasót a Detonátahoz. Lelkes tollal közli e szép bazalt hegyünk láttára nyert benyomásait és miután többek közt az E. K. E.-ről is megemlékezik: cikkelyének ide vonatkozó részét annyival inkább megismertetjük, hogy az érdeklődést Alsófehérvármegye e szép vidéke iránt ezáltal is ébrentartsuk és felhívjuk rá alsófehérvármegyei osztályunk vezetőségének a figyelmét. Turistánk a Bucsumi völgyön át s a hasonló nevű község érintésével az északkeleti emelkedő gerincen előbb szántóföldeken és réteken, majd fenyőerdőben haladva patakotól átszelt oldalvölgyek és a hegyoldalakon épült bányák szemlélete közben oldalkitérővel egy jégbarlanghoz érkezett, melynek bejárója elé valamikor az E. K. E. csinos kőkaput is állíttatott (?): ez azonban az idők folyamán összedőlt és most romokban hever. Leírásában szerző *Radnóti* Dezső, néhai főttkárról is megemlékezve a detonáta menedékházról megjegyzi, hogy a Detonáta homlokzatát alkotó sziklafallal szemben lévő kis erdei tisztáson áll az E. K. E. és a m. kir. erdőkincstár által közös célra épített csinos, fából összerótt havasi stíliu épület, mely tágas termet és három vendégszobát foglal magában. Ugyancsak ott lakik a házat gondozó derék erdővéd is, ugymond leíró, aki némi élelemmel, tejjel, kenyérrrel is szolgál. Az E. K. E. vendégeknyvből kitűnik, hogy a menedékházat felkeresők száma örvedetesen szaporodik. A menedékháztól felfelé a hegy keleti oldalán meredek, lépcsőzetes ösvényen a Detonáta tetejére is fellehet jutni, hol a düledező állapotban álló messzelátóról bizonytalan alapon bár, de gyönyörű kilátást élvezhetni, melynek körképét a Detonáta Flokoza erdős csúcsa, délre a Korábia, Negrilásza, északra a verespataki trachitkupok, nyugatra a lapos Gaina és a Vulkán hatalmasan kiálló mészkőgerince alkotják. Egyik hölgy turistánk az E. K. E. alakulása első éveiben a Detonátáról írva, lelkesültségében így kiáltott fel:

Ha a világ az Isten temploma,
 Detonáta benne az Orgona!

Azóta alsófehérvármegyei osztályával karöltve s az erdőkincstár támogatásával a hegy lábánál az E. K. E. menedékházat emelt, melynek vendégeknyvébe vajha minél több tagtársunk nevével találkozoznánk.

1893. aug. 26-án avatta fel az E. K. E. Gyulafehérvárt tartott közgyűléséről rendezett kirándulása alkalmával a Detonáta menedékházat, mely egyesületünk legelső nagyobb turista alkotása.

Figyelő.

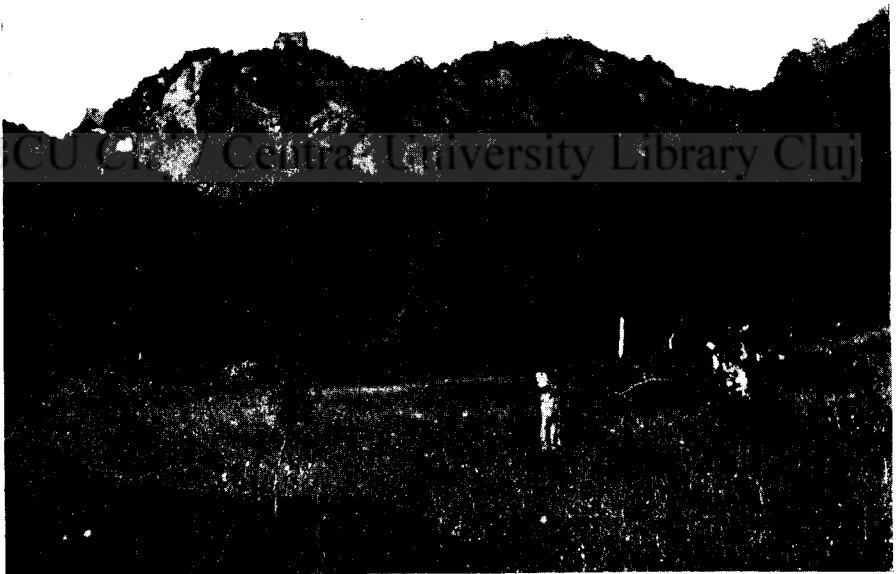

Rabsonné vára.

Parajdról egy órai séta alatt elérjük azt a magas, meredek szikla hegyet, a hol északról a Kis-Juhod vizének, mély, sötét völgye övezi; délről és nyugatról a Szilas-patak árka folyja körül, s csakis keleti oldalán áll egy keskeny, szintén falmerdek oldalokkal bíró hegynyak révén a hátrább fekvő Körös dombbal összefüggésben. Innen mászható meg a sziklacsúcs tetője, hol szédítő magasságban állott Rabsonné vára, melynek rommaradványai még ma is fölismerhetők. E vár hajdan féltőjásdad alaku volt és máig a kincskeresők kedvenc tanyája volt.

Rabsonné vára.

A tetőről látszik a Kis-Küküllő völgye Parajddal; balfelől a Juhod vize völgye Illyés-mezővel; balra a Firtosnak gyönyörű alakzatu csúcsa; túl rajta messze távolban a Fogarasi-havasoknak gyönyörű láncolata; idebb a siklódi Nagykő és a Szováta-havasok közt hullámzatos hegysorok felett a hegyalján elvonuló havasoknak elmosódó képei tűnnek föl.

A vár a regevilágnak is egész kincses bányája. A népmese szerint e várat építő Rabsonné, továbbá Firtosné és Tartodné három testvér volt, s mindhárom várban egyszerre gyűjtötták meg a gyertyát. Tehát ebből is

kiviláglik, hogy vész idején egymásnak tűzjellel adtak hírt az egykori építkezésü és egymástól látható pontokon emelkedő várak.

Egy másik rege szerint ördögös mesterséggel építtette Rabsonné a várat; egy bűvös kakas és macska hordták fel az anyagot a hegyre. S ez a magyarázata az emberfeletti erőt igénylő építkezésnek.

Rabsonnét ravasz, furfangos, tündérkirálynénak is tartja a néprege, ki még az ördögöt is rászedte.

A hasonlóú út egy talán a történet előtti kor homályában elvesző időszak óriási erődítvényeinek a műve. A hagyomány Rákóczi András által építteti e várat, de tatárok által dulatja fel. Rabsonné titokzatos alakját nem lehet kideríteni, bizonyára gyönyörű várúrnő lehetett, kinek emlékét a népmá is őrzi.

Képiünkön is (Paget Olivér fölvétele) bemutatjuk e kirándulóhelyet, melyet különösen a szovátai fürdővendégek szoktak előszeretettel fölkeresni.

M. Gy.

Különfélék.

Egy francia folyóirat az „Erdély“-ről. Minden legkisebb észrevétel figyelmet érdemel, ha az a külföld valamely számot tevő organumában hazánk viszonyaival foglalkozik.

A magyar honismeretnek külföldön való terjesztése körül is az E. K. E. kezdettől fogva elismerésre méltó tevékenységet fejt ki. Összeköttetésbe lépett a külföld rokon egyesületeivel; csereviszonyt tart fenn a nevesebb szakfolyóiratokkal, a hazánkba érkező idegeneket kalauzolja és idegennyelvű kiadványaival a külföld érdeklődését ébrentartani igyekszik az erdélyi természeti szépségek és ritkaságok iránt. Ezt a lankadatlan törekvést végtére is méltányolni kezdik s újabban a Lyonban megjelenő *Revue Alpine* májusi száma terjedelmesebb ismeretetésben emlékezik meg az „Erdély“-ről, melynek tavalyi évfolyamából főként a hegységekre vonatkozó dolgozatokat emeli ki s többek közt a Cibles alján fekvő Sziojka-fürdő ásványvíz forrását említvén, azt „le Selz hongrois“ néven nevezi el s

rokonszenvesen hívja fel a francia turistákat az erdélyi tájszépségek megismerésére. Ime, az E. K. E. zajtalan, céltudatos működése már az ország határán túl is érdeklődésre talál, minek igazolásául a *Góthai „Geographisches Kalender“* legújabb 6. évfolyama is az E. K. E.-t muzeumával együtt fölvette előkelő lajstromába.

A kolozsvári „Albinus.“ Nem kis büszkesége az E. K. E. Mátyásházi muzeuma balneológiai és egészségügyi osztályának egy 1 $\frac{1}{2}$ m. hosszú és 60 cm. széles anatómiai táblákból álló hatalmas könyv, mely az emberi testet minden oldalról a legnagyobb alaposággal megrajzolva, művészi metszetekben tünteti fel.

Erről a közérdeklődést foglalkoztató ritka könyvről több ízben irtunk, s most is erre az ad alkalmat, hogy a bibliográfiai régiséget nem régiben jeles anatómusok tekintették meg. Köztudomásu, hogy különösen orvosi szakkörökben keltett feltűnést, mikor Mály István dr. Kolozsvár sz. kir. város tiszteletbeli főorvosa orvosi jubileumakor a város tulajdonában

lévő Mátyásház néprajzi muzeumának Albinus hollandi bonctanár világhírű anatómiai atlaszát adományozta. Ez a könyv 1747-ben Leydenben került ki a sajtó alól és korszakot alkotott a leiróbonctan tanítása körül. Ez a mű külföldön is csak a régebbi egyetemek könyvtárában található, s pl. nálunk is Budapesten kívül, hol állítólag egy példányt őriznek a Nemzeti Múzeumban, csak Debrecen dicsekedhetik azzal, hogy „Albinus“-ból egy lap a ref. kollegium könyvtárát díszíti. És ez az egyetlen lap, illetve anatómiai tábla 1000 korona értéket képvisel. A kolozsvári példány 11 lapból áll és teljesen ép állapotban van. A laikusok is meg-megbámulják a forgatható állványon kiállított ajtó-nagságú könyvóriást, de annak kiváló becsét főként a külföldi és hazai orvosok honorálják, kik e végett az Erdélyi Kárpát-Egyesület muzeumát fölkeresik. Újabban éppen orvosi részről tettek ajánlatot, hogy a ritka szakmunkát megszerezzék, de miután az adományozó azt a Mátyásházban

leendő megőrzés céljából ajándékozta, ennél fogva az továbbra is ott marad. Sőt orvosi körök most már azzal a tervvel foglalkoznak, hogy a ritka becsű könyvnek megfelelő keretet kölcsönözzenek. Ugyanis az etnografiával rokon antropológia révén tervben van, hogy egy az erdélyi és esetleg más hazai népfajok arcméreteit és koponyatípusait összehasonlító gyűjtemény összeállításával néprajzi szempontból is érdekes embertani kiállítás létesüljön. Ebben a millióban aztán a 160 éves „Albinus“ is meglelheti az őt megillető helyet.

Éz a könyv, mint saját kiadásu munka állítólag 100 példányban 30 ezer hollandi forintjába került *Albinus* mesternek 1747-ben.

Már most nem volna érdektelen megtudni, hogy vajjon hány példány maradt fenn napjainkig és hogy azokat hol őrzik? mert ezekből az adatokból még pontosabban meglehetne állapítani a kolozsvári „Albinus“ így is kétségtelenül nagy könyvészeti értékét.

Egyesületi élet.

Az E. K. E. választmányi ülése.

Május hó 21-én tartott ülésen jelen voltak: Heppes Miklós elnök, Tanács József gyógyszerész, Pap Kristóf kereskedő, Schönberg Miksa kereskedő, Kosutány Ignác dr. egytanár, Récsei Ede, Holló Károly, Solyom János, Eisler Mátyás dr. tanárok, Magyar Endre igazgató, Török Imre dr. orvos, Incze Gerő táblabíró, Pap Mihály ezredes, Virágháty Gyula foggyógyász, Monoky Gyula mérnök és M. Kovács Géza főtitkár. Elnök megnyitván az ülést, javasolja, hogy Darányi Ignác földm. miniszter egyesületi tiszteleti tagot miniszterségének 10 éves jubileuma, továbbá Sztérenyi József államtitkárt

királyi kitüntetése alkalmából az E. K. E. üdvözölje; úgyszintén az Első magyar általános bizt. társaságot is, mint az egyesületnek alapító tagját 50 éves fennállásának jubileuma alkalmából a megküldött jubileumi kiadvány megköszönése mellett. Erdélyi Károly dr. és Nagy Dezső elhunyt tagtársak emlékét választmány jegyzőkönyvében megörökíti és annak kivonatát a hozzátartozókkal közli. A titkári jelentés szerint a tavasz megindultával számos iskola kirándulását bonyolították le és előkészítés alatt van az Aradi Turista Egyesületnek, egy debreceni és egy budapesti csapat erdélyi kirándulása. A napokban fognak útra kelni a budapesti III. kerületi, a nagykárolyi fő-

gimnáziumok, a Dob-utcai iparos tanonciskola, az újvidéki polg. leányiskola, az újvidéki főgimnázium, a nagykállói áll. gimnázium. Az említett iskolák mind nagyobb szabásu erdélyi útát tesznek az egyesület vezetése alatt. Elő van készítve a Magyar Tanítók Turista egyesületének 13 napra terjedő kirándulása. Több kérdezősködés érkezett az egyesülethez erdélyi nyaralás és utazásra vonatkozólag, a melyekre mindig kimerítő felvilágosításokat kaptak. Merza Gyula főpénztáros kimentvén távolmaradását, jelentésének előterjesztését a jövő ülésre halasztani kéri. — A tárgysorozat rendjén főtitkár jelentést tett arról, hogy a Kányafői menedékház leégett és most e gyönyörű kirándulólhely romokban hever. A tisztikari tanács két ülésen is tárgyalta az újjáépítés költségét, azonban az egyesületnek csak 1000 korona áll rendelkezésére. Többek hozzászólása után kimondotta a választmány, hogy a menedékházat fel kell építeni és az egyesület e célra vegyen fel törlesztéses kölcsönt és valamely formában hívja fel a nagyközönségnek áldozatkészségét is, mert a turista vendéglő tulajdonképpen a közönség céljait szolgálja. A Rekeceli vizesés hidjainak kijavítására vonatkozólag jóváhagyólag vették tudomásul az iroda intézkedéseit. Ezután jelentést tett főtitkár a révi, a dévai, a szászvárosi, a háromszéki és a brassói osztályok működéséről és arról, hogy ügyvivőseket szerveztek Vajdahunyadon, Kovásznán és Algyógyon. Egyszóval az egyesület egész Erdélyben igen élénk működést fejtett ki. A gyergyói osztály végleges újjászervezése július hóra marad a közgyűlés előkészítésével együtt. — Főtitkár jelenti, hogy az egyesületi muzeumnak utolsó választmányi ülés óta 372 látogatója volt. Az egyesületi könyvtárt könyv ajándékokkal gyarapították Herrmann Antal dr. és a muzeumok Főfelügyelősége. Csereviszonyba léptek a nagyszabeni természettudományi Társulattal. Elhatározta a választmány, hogy Jékey

Dániel dr. választmányi tagot tábla-bíróvá történt kineveztetése alkalmából üdvözl. Jóváhagyólag vették továbbá tudomásul a központi irodának a Baross-forrás és a Szt. Anna-forrás ásványvizének terjesztése ügyében végzett munkáját. Ezután felvettek 61 új tagot és kimondották határozatilag, hogy a földmiv. miniszterhez az erdélyi turistaság ügyében emlékiratot fognak felterjeszteni. Az ülés 7 órakor este ért véget.

Az E. K. E. révi osztályának közgyűlése.

Április hó 11-én tartotta az E. K. E. révi osztálya II. rendes közgyűlését a Zichy-barlangnál lévő E. K. E. turista vendéglőben. A gyűlésen jelen voltak: Baranyi István, Bachman Zsiga (Brátka), Bodor Pál, Bulzán János (Élesd), Dolgos Ignác, Földes Béla dr. (Élesd), Gulácsy Endre, Handl Károly, Hanka Imre (Élesd), Hanacsek Béla (Élesd), Jakabfy Ferenc (Élesd), Janza Gyula, Janza Kálmán (Brátka), Joó Gábor (Brátka), Jakabfy József (Élesd), Kakas Vencel, Kaszó Gyula, Kiss Dávid (N.-Várad), Kocsis Béla (Élesd), Közepessy Dezső dr., M. Kovács Géza (Kolozsvár), Laurán Pál dr. esperes, Rozenbaum Adolf, Szemerát Lajos, Várady Bol-dizsár, Várkonyi Gábor (Élesd.)

Elnök indítványára Zichy Ödön gróf osztályelnököt táviratilag üdvöztették; — majd a központi főtitkár tolmácsolta az E. K. E. elnökségének üdvözlét.

Gulácsy oszt. titkár jelentése a barlang látogatók számának, növekedéséről öröndetes tudomásul szolgált. Fölmerült barlangrongálás miatt büntető följelentés történt s a barlang bejáratának védelmére új kapu készítését határozta el a közgyűlés.

Ezután közgyűlés elnök indítványára kiküldötte Várkonyi Gábor dr., Kocsis Déla rendes tagokat, továbbá M. Kovács Géza főtitkárt, hogy az osztálynak 1906. és 1907. évi számadásait vizsgálják felül. A közgyűlés a pénztárosnak a felmentvényt megadta. Az osztálynak 1907. évi forgalma beleszámítva az urada-

lomtól kapott barlang jegyek értékét is a következő volt: bevétel 8694 K. 11 fillér, kiadás 6920 K. 71 fill. Az 1908. évre készpénz maradványként 1714 K. 6 fillért hoztak át. Közgyűlés utasította az elnökséget, hogy az uradalmat illető jutalékot a múlt évre utalja ki, hogy az osztálynak tartozásai ne legyenek. A költségvetés elfogadtatván a tisztújítás rendjén elnökké választott gróf Zichy Ödön, ügyvezető alelnökké Hollóssy Gyula körjegyző, titkárrá Gulácsy Endre igazgató-tanító, barlang-gondnokká Handl Károly, pénztárossá Bodor Pál ev. ref. lelkész, ügyészszé Földes Béla dr. Választmányi tagokká: Bitzy János főerdész, Bérczy Imre főszolgabíró, Várkonyi Gábor dr. járásbíró, Hanka Imre aljárásbíró, Janza Gyula körjegyző, Kaszó Gyula erdész, Kakas Vencel, Kis Dávid kereskedők. Laurán Pál dr. esperes, Szemerát Lajos áll. főnök, Várady Boldizsár tanító. Ezután az E. K. E. központjának és képviselőjének köszönetet szavaztak.

Az E. K. E. brassói osztályának közgyűlése.

Május hó 25-én, *Halász* Gyula dr. elnöklete alatt számolt be rendezési közgyűlésen Brassó megye E. K. E. osztálya. A titkári jelentés szerint a múlt évben is eredményes működésére tekinthet vissza. Rendezett 12 kirándulást, a melyek úgy résztvevők, mint idő tekintetében nagyon szépen sikerültek. Az Árpád-emlékünnepegy alkalmából Brassó egyleteit, hivatalos világát, iskoláit stb. egy impozáns ünnep keretében egyesítette, a mely több ezer ember jelenlétében múlt évi szeptember hó 15-én a Cenkettőn folyt le.

A közgyűlés felhatalmazta a választmányt, hogy a rendelkezésére álló anyagi eszközökkel a Nagykőhavas menedékház építési munkálatait még ez évben kezdje meg. A menedékház-alap jelenleg 6708 kor. 2 fillérrel rendelkezik. A költségvetés szerint az épület felépítése 9000 koronába kerül s így 2291 kor. 98 fill. hiányzik még. A fenti összeget az

osztály jórészben a kibocsátott 10 koronás részjegyekből s önkéntes adományokból gyűjtötte össze. Részjegyekben befolyt 1155 korona, adományokban 940 korona 35 fillér. Tervbe van véve egy esetleg az ősz folyamán rendezendő E. K. E.-estély, a melynek jövedelme szintén ezen célra lesz fordítható. Bácsfalu nemcsak a szükséges faanyagot bocsátotta az osztály rendelkezésére, hanem a többi községgel egyetemben a részjegyekben is csinos összeggel gyarapította a menedékház alapját.

Az osztály a befolyt adományokról és megvásárolt részjegyekről legközelebb részletes kimutatást fog közzé tenni.

Az osztály vezetőségében változás nem történt, csupán három választmányi tagsági helyet töltöttek be, a melyre egyhangulag megválasztották Karácsonyi Endre főmérnököt, Tiltser Jenő dr. orvost és Szócs Gyula főreal-isk. tanárt.

Az E. K. E. hunyadmegyei osztályának felolvasó estélye Szászvároson.

A múlt év őszen újjászervezett E. K. E. osztály igen kiváló tevékenységet fejt ki. Nemcsak székhelyén Déván működik hangyaszorgalommal, hanem előadás rendezésével már Szászvároson is megkezdte akcióját, hogy a magyar turistaság eszméjének mentől több hívet szerezzen. Február hó 23-án este a magyar Kaszinó díszterme a kedvezőtlen idő ellenére zsufolásig megtelt közönséggel, hogy meghallgassák *Gaál* István dr. osztály-titkárnak előadását *Hunyadvármegye földjének történetéről*. Az osztálytitkárt Déváról elkísérték: Báncs Emil osztály-alelnök, Balázs Béla, Német Jenő és ifj. Schneider József tagok. Kolozvárról a központi elnökség képviselőjében megjelent M. Kovács Géza főtitkár. A vonzó és érdekes előadás mindvégig lekötötte a közönség figyelmét és végezetül éljenzéssel és tapsviharral jutalmazta az előadót. Előadás után több lelkes turista értekezletre gyűlt össze, annak

megbeszélése céljából, hogy a szászvárosi járásban a magyar turistaságot életre keltsék. Görög Ferenc dr. mint az értekezlet összehívója nyitotta meg az értekezletet. Gaál István dr. oszt. titkár vázolta ezután azt, hogy miért hívták össze az értekezletet. Majd M. Kovács Géza főtitkár szólalt fel és részletesen kifejtette mindama feladatokat, a melyek a szászvárosi magyar társadalom által a magyar turistaság érdekében megoldandók és a melyek megoldása minden magyar embernek hazafias kötelessége. Ezután tanulságos eszmecsere indult meg, a melynek eredménye az lett, hogy az értekezlet kikiüldött egy 3 tagból álló bizottságot, a szászvárosi osztály megalakításának előkészítésére. A bizottságba kiküldettek Görög Ferenc dr., Nagy Ödön dr. és Szántó Károly.

Az E. K. E. szászvárosi osztálya.

Április hó 8-án megalakult az E. K. E. szászvárosi osztálya Az alakuló gyűlésen Görög Ferenc dr. főgimn. tanár jelentést tett arról, hogy Szászvárosban a magyar turistaság eszméjének sikerült több egyént megnyernie. Ezért tekintettel arra, hogy az alapszabály szerinti taglétszám összegyűlt, semmi sem áll útjában annak, hogy az osztály megalakuljon. Erre az értekezlet kimondotta, hogy osztálylyá alakul, megválasztva a tisztkart és a választmányt. Elnök lett: Sárói Szabó Péter kir. közjegyző. Alelnök: Dr. Görög Ferenc főgimn. tanár. Titkár: Guttenstein Frigyes adótiszt. Pénztáros: Ifj. Makkay József tkp. könyvelő. Ellenőr: Bieber Samu tkp. pénztáros. Jogtanácsos: Dr. Schul Győző ügyvéd. Gazda: Forray György tkp. irodatiszt. Választmányi tagok: Antony Béla dr. ügyvédjel., Bocz Soma tkp. főkönyvelő, Brassai György műasztalos, Deák Agost dr. ügyvéd, Nagy Ödön főgimn. tanár, Róth Agoston főgimn. tanár és Steiner Fülöp adóh. ellenőr.

Egyben kimondotta az alakuló közgyűlés, hogy mozgalmat indít az

algyógyi ügyvivőség szervezése iránt és a nyár folyamán az osztály több kirándulást fog rendezni.

Az E. K. E. felolvasó-estélye Vajdahunyadon.

Az E. K. E. április hó 27-én falra vetett képekkel kísért előadást rendezett a vasgyári vendéglő emeleti nagytermében. A felolvasáson, mely Erdély egyes szebb helyeit és néhány fürdőjét ismertette, nagyszámu előkelő közönség vett részt. Többek között megjelentek az E. K. E. hunyadvármegyei osztályának lelkes elnöke, Székely Mózes erdőfelügyelő, Gaál István dr. tanár és M. Kovács Géza, mint az estély előadója. Itt jegyezzük meg, hogy a vajdahunyadi ügyvivőség újjászervezése is küszöbön áll.

Az E. K. E. második matinéja Déván.

A múlt év november havában rendezett első matiné sikerén felbuzdulva, s másrészt engedve a több oldalról nyilvánított óhajnak, az E. K. E. hunyadvármegyei osztálya április 26-ra tűzte ki második matinéját. A műsor fényes tanubizonyysága annak, hogy a rendezőség a legmagasabb színvonalat tartva szem előtt, a maguk szakmájában legelső rangu erőket nyerte meg közreműködésre.

Az 1. pont Mozart XIII. vonós négyese volt. Ennek sikerét bizonyítandó, csak a szereplőket kell felsorolnunk. Heeger Ödön, ifj. Schneider József és Gellért Jenő, a dévai zeneegylet oszlopos tagjai virtuozitással játszottak. De még külön is ki kell emelnünk *Manheim* lluskát, aki bravuros játékával elragadta a hallgatóságot.

A 2. pont *Hirsch* Terus éneke volt. Szépen csengő, hajlékony hangját, mely minden alkalommal valódi műélvezetet nyújtott, most is őszintén tapsolta a közönség. Nem is nyugodott addig, amíg ráadásul még egy szép dalt el nem énekelt. Az előadott nótákat (Álom, Ebredés, Enyelgés, Csalogató) ifj. *Jaszenovics* István kísérte zongorán. Méltó partner volt.

Ezután *Cholnoky* Jenő dr. a kolozsvári egyetem európai hírű tudós tanára lépett a pódiumra, ki az előadás művészetében is szak tekintély.

Bármely előrehaladott volt is az idő, udvarias kérdésére: van-e még türelme a közönségnek? azt az őszinte választ nyerte: akár meddig. Hogy ez mit jelent, (ha mindjárt csak népszerűsítő tudományos előadáson is) minden olvasónk bizonyosan megérti.

Szellemes megjegyzésekkel ragadta viharos tetszésnyilvánításra a hallgatót különösen akkor, amikor a (délután folyamán) saját felvételű vetített képeit mutatta be.

Az E. K. E. szervezkedése Kovásznán.

Kovásznán, a vulkánikus eredetű „Pokolsár” nevű fürdőjéről híres szép erdélyrészi fürdőn május hó 10-én történt az első lépés egy kovásznai szervezet létrejövele érdekében. Az értekezletre Zakariás János dr. orsz. képviselő, az E. K. E. közp. alelnöke hívta meg az érdeklődőket és elnöklése alatt a gyűlés egyhangú lelkesedéssel mondta ki a szervezkedést. Az E. K. E. központja nevében M. Kovács Géza főtitkár volt jelen és üdvözölte az új osztályt. A háromszékvármegyei osztály képviselőjében és úgy is mint a vármegye alispánjának helyettese, Béli Pál dr. vármegyei főjegyző jelent meg és a gyűlés éljenzéssel fogadta úgy Béli Pál dr. főjegyzőnek, mint Morvay Endre orbai járási főszolgabírónak lelkes üdvözlését és azt a kijelentését, hogy a közigazgatási hatóságok is teljes erejükkel támogatják az E. K. E.-t. Halász Gyula dr. az E. K. E. brassói osztályának alelnöke a brassói osztály üdvözlését tolmácsolta és a testvéries együttműködésre való készséget felajánlotta és kérte. Zentai Dávid dr. a fürdőrésztársaság nevében jelentette ki, hogy örömmel fogadják és készséggel támogatják az E. K. E.-t. Czeglédi Miklós dr. D. Deák Domokos és Csomós Lázár a társadalom, a polgárság készséges

közreműködéséről biztosították az E. K. E.-t és így kétségtelen, hogy az E. K. E. új osztálya szép reménytelő eredményes munkássággal élhet. Ezt biztosítja az is, hogy Bajkó Zsigmond dr. indítványára Roediger Lajos nyug. tanár — a mozgalom kezdeményezője — vállalta el az *ideiglenes ügyvezetést* és hogy vele együtt Bajkó Zsigmond dr., Nagy Sándor, Zentai Dávid dr., Csomós Lázár, Morvay István, D. Deák Domokos, Mátyás Albert urak vállalkoztak a további teendők előkészítésére. A lelkes hangulatban lefolyt alakulás után M. Kovács Géza E. K. E. főtitkár tartott vászonra vetett képek bemutatásával tanulságos felolvasást Erdély tájszépségeiről és fürdőiről.

E. K. E. ügyvivőség Algyógyon.

Görög Ferenc dr. az E. K. E. szászvárosi osztályának ügyvezető alelnöke április hó 21-én M. Kovács Géza E. K. E. főtitkár társaságában kiszállott Algyógyra, hogy ott szervezze az egyesület ügyvivőségét és egyben megállapítsa ama turista munkálatoknak sorrendjét, amelyet az osztály Feredő-Gyógy környékén végezni óhajt. Még aznap bejárták az Algyógy községtől az újonnan épült tüdőszanatoriumig és onnan Feredő-Gyógyra és visszavezető útvonalat. 22-én kocsin utaztak a gyönyörű Csebi-szorosba. E kirándulás egész napra terjedt és nem győztek betelni a szorosnak változatos szépségével. Este Szegő Henrik dr. vendégszerető házában megbeszélték az ügyvivőség szervezésének módozatait és egyben azonnal meg is választották Medgyesi Dezső járási számvevőt ügyvivőnek, és elkatározták, hogy az útjelzési munkálatokat már a nyár folyamán megkezdik.

Kirándulások Kolozsvárról.

I. *Árpád-csúcs*. Folyó évi május hó 22-én tartotta az E. K. E. központja ezidei első kirándulását. Ez alkalommal reggel 6 órakor indultak el Monostorról. A Pap-völgyön,

a Monostori erdő és a Dumbrava árnyas ösvényein át 10 órakor érkeztek a Szelicsei útra a pompás forráshoz. Innen rövid pihenő után 11 órakor már az Árpád-csúcsi messzelátó toronyról élvezték a gyönyörű panorámát. A toronytól 12 órára a Bükketői turista vendéglőhöz sétáltak, hogy elköltsék az előre megrendelt ebédet. Ebéd után a társaság a tekepályán mulatott, majd délután 4 órakor elsétáltak a Majláth-kúthoz. Innen rövid pihenő után visszatértek a Berbéki erdőházhoz, ahol elköltötték uzsonnájukat és azután a legjobb hangulatban este érkeztek Kolozsvárra. A kiránduláson részt vettek Dubinievicz Oszkárné, Kovács Gézané, Winkler Gretchen, Dubinievicz Oszkár, Pap Mihály ezredes, Sárdy Lőrinc, Szabó Jenő, Kovács József, Stern Izidor, Pálffy Ernő és M. Kovács Géza főtitkár.

II. Angyalkút. Folyó évi május hó 31-én félnapos kirándulást rendezett az E. K. E. központja az Angyalkúthoz. A szépszámú társaság a sétatéri Szamos hidnál délután 2 ó. 20 perckor gyülekezett, hogy aztán 10 perc múlva tovább indulva bejárják a kitzüött utat. A Rákóczi—Bercsényi úton át és majd a Hója erdő árnyas ösvényein délután 4 órára érkeztek meg az Angyalkúthoz. Itt igen kellemesen lepte meg a társaságot az, hogy a bácsi tanuló ifjúság és az egész falú népe künn volt az erdőn nyári mulatságot tartva. Innen rövid pihenő után a Kányafőre vonult a társaság és ott a leégett menedékház helyett felállított turista sátonál pihentek meg, ahol szintén nagyobb társaságot találtak. A kitünő uzsonna elfogyasztása után este 8 órakor tért haza a társaság egy kellemesen eltöltött délutánnak kedves emlékével. E kiránduláson 15 egyesületi tag vett részt.

III. Gerinc-séta Magyar-Gorbóra. Junius 21-én 25 kilométert gyalogolva Magyar-Gorbót keresték fel az E. K. E. kirándulói. Indultak reggel 5 órakor. A Kányafőre érkeztek hat órakor. Itt az E. K. E. turista-vendéglőjénél megreggeliztek és pihentek

$\frac{3}{4}$ óráig. Azután a Hója majd a Szentpál-tető élén gyalogolva a híres Csigadombra érkeztek 8 órakor. Itt gyönyörű kövületeket gyűjtöttek, mert a hegy gazdag lelőhelye a legkülönbözőbb alakú harmadkori kövületeknek. Hosszu pihenőt tartottak a Báthory-hegy alatt lévő kitünő forrásnál, azután fölhágtak a 653 m. magas Báthory-hegyre, hova 10 órakor értek fel. Itt hosszabb pihenőt tartva alig tudtak betelni a gyönyörű kilátás szemléletével. A Székelykő, a Bedelői havasok, a Kőkőz, a Gergely-havas, Hideg-havas és a Vigyázó olyan szép panorámával tárult elő, hogy a kirándulók azt az indulás alkalmával nem is remélték. A Báthory-hegy majd nem közvetlenül Gyalu község felett fekszik. A kanyargó Szamos mellett lévő községek mind beleesnek a látóképbe. Az úgynevezett Gyalui-havasok egyenes vonalban esnek a Báthory-hegyen álló turistával. Ennél fogva az egész hegyrendszerbe mintegy bele lehet pillantani. Olyannyira szép és hatásos e kép, hogy annak párját messze földön nem lehet találni. Igazán csodálatos, hogy a Báthory-hegyről élvezhető panorámát eddig nem fedezték fel és képekben nem örökítették meg. A kirándulók 12 órára a Széles-fej nevű hegygerincre érkeztek és itt az árnyas erdőben elköltötték ebédjüket. Délután 2 órakor indultak tovább, folytonosan gyönyörködve a Gyalui-havasok képében. D. u. 3 órakor nagy dörgés és villámlás között megérkezett a várva-várt eső is, mely mintegy félóráig áztatta a szomszagos földet. Mindenütt szép fiatal erdő között haladva d. u. 4 órára már a Gorbói határon a Nemesek erdejébe, és annak gyönyörű ligetei között áthaladva további $\frac{3}{4}$ óra alatt Magyar-Gorbóra értek. Itt találkoztak Lészay Ferenc kir. tan. E. K. E. választmányi taggal, a ki a kirándulókat vendégszerető házába hívta meg. A szíves meghívást a kirándulók elfogadván, alkalmuk volt a gyönyörű parkot megtekinteni.

Mintegy 2 órát időztek a gyönyörű parkban. Gorbóról 8 órakor indultak

el és Kolozsvárra estve fél 9 órakor érkeztek meg a legkitűnőbb hangulatban, a melyet még fokozott az, hogy Kolozsvárt is javában szakadt az áldás. A kiránduláson résztvettek: dr. Ruzitska Béláné, Szabó Mária, Virágháty Gyuláné, Kovács József, Régiusz Arthur, Ruzitska Béla dr., Imre Lajos, Lázár Ödön, Virágháty Gyula és M. Kovács Géza főtitkár.

IV. Révi-cseppkőbarlang. Junius hó 29-én az E. K. E. a Dalos-Szövetséggel társulva egész napos kirándulást rendezett. A kiránduló társaság d. e. 10 órakor érkezett Révre M. Kovács Géza főtitkár vezetése alatt. E társaságban mind olyanok vettek részt, akik eddig nem jártak e gyönyörű vidéken. Érthető tehát az a kiváló érdeklődés, a melylyel a társaság lépten-nyomon kísérte úgy a szabadban, valamint a gyönyörű barlangban a vezető ismertéseit. A jó konyhájáról híres turista vendéglőben elköltött ebéd után a társaság a főtitkár vezetése alatt bejárta az összes turista-utakat és kisebb barlangokat. Azután pedig uzsonnához ült és úgy várta be a 6 óra 30 perckor induló személyvonatot, hogy azzal hazatérjen. E pompásan sikerült kiránduláson résztvettek: Dr. Bardócz Györgyné, Kemény Ármádné, Korngut Gizella, Nagy Imréné (Kendilona), Nagy Imréné (Zágon), Markbreiter Irén dr., Orosz Antalné, Orosz nővérek, Kemény Ármánd, Muste Valér dr., Barta Jenő, Nagy Imre (Zágon), Nagy Imre (Kendilona), Orosz Antal, Rudas József, Bardócz Gyula dr., Bardócz Imre és M. Kovács Géza főtitkár.

Az E. K. E. brassói osztályának kirándulási tervezete.

Az E. K. E. brassói osztálya a következőképpen állapította meg ezidei kirándulásainak programját: május 30. Keresztényhavas; június 7, 8, 9. alkalmi kirándulások az Erdélyi Múzeum Egyesület brassói vándorgyü-

lése alkalmából; június 21. Nagykőhavas; június 28. Krizbai várhegy; július 5. Tusnád és a Szent Anna tó; július 12. Feketehalom; július 18. Gyulafehérvár; július 26. Magas Rong; augusztus 1, 2. Gyilkos-tó; augusztus 15, 16. Bucsecs; augusztus 23. Töröcsvár; augusztus 30. Nagykirálykő; szeptember 6. Tömös; szeptember 13. Cenk; szeptember 20. Keresztényhavas; szeptember 27. az Öderwegen át Rozsnóra; október 4. Nagykőhavas.

Kirándulások Szászvárosról.

I. Algyógy és vidéke. Az E. K. E. szászvárosi osztálya május hó 17-én (vasárnap) Algyógy és vidékére kirándulást rendezett. A titkár jelentése szerint a kirándulás minden tekintetben kitűnően sikerült, bár a kezdet nehézségeivel kellett megküzdeni. A 25 tagból álló kiránduló társaság ez alkalommal az algyógyi népszanatoriumot is megtekintette. Az E. K. E.-nek Szászvároson eddig 50 tagja van.

II. Sebeshely. Május hó 31-én a 9 tagból álló kiránduló társaság Görög Ferenc dr. ügyvezető elnök vezetése alatt kocsin utazott Sebeshelyre. (13 km.) Innen a nagy patak partján gyönyörű vízesések mellett gyalogoltak a Gliva patak völgyében lévő duzzasztóhoz. Majd tovább a Gliva hegyen lévő erdészlakhoz, onnan a Magorén keresztül a Magorényi völgybe és innen a Delnerhegyen át a Szász Kárpát-Egyesület Nájai menedékházához; aztán a Kis-patak mentén vissza a kiinduló helyre Sebeshelyre estve 10 órakor érkeztek meg mintegy 40 km.-nyi gyaloglás után. Sebeshelyről aztán kocsival utaztak vissza Szászvárosra.

Szerkesztő: **Merza Gyula.**